

UTAK ÉS CÉLOK A SZÁZADELŐN*

A XX. század első két évtizedének művészetére Szegeden csakúgy, mint hazai vonatkozásban általában a régi, elavult felfogásmóddal való szakítás, az újat keresés volt a jellemző. A művészeti irányzatok néha forradalmi szélsőséggel jelentek meg. Mindez összhangban állott a századelő hazai társadalmában végbement változásokkal, hűen tükrözve a régi és az új harcát. „Az 1905 utáni évtized — írja Németh Lajos — a magyar társadalom és kultúra forradalmi telítettséggű korszaka... kor, amelyben összesűrűsödött a félresiklott társadalmi fejlődés minden keserve, lepleződött a történelmi Magyarország minden illúziója ... bármily ellentmondásos a kor társadalmi képlete, bárhogy is összegubancolódott a haladás és elmaradottság, mégis a századelő két évtizede a modern Magyarország megszületésének kora és ekkor izmosodott meg a modern magyar művészet is.”¹

SZÁZADELEJI HELYZETKÉP

A századelőtől kezdve az egyre jobban polgáriasuló Szeged társadalmi arculata még sokáig magán viseli az eredetileg paraszti lakosság karakterisztikumát. Irodalmunkban Tömörkény és Móra az első reális parasztábrázolók. A romantikus népszemlélettel szakítva fordultak a Szeged-környék felé az első folklóristák is, mint Kálmány Lajos és zenetudományunk két óriása: Kodály és Bartók is. Ez a modernebb nép felé fordulás figyelhető meg *Nyilasy Sándor* és *Heller Ödön* tápéi parasztképein. A népi gyökerekből egyenes vonalban fejlődhetett a modern kultúra. „Szimbólikus véletlen — írja Bálint Sándor —, hogy Kodály Zoltán először Szegeden kezdett parasztnótákat gyűjteni, mintha tehát Szeged méhében fogant volna meg a modern magyar muzsika. Bartók Béla is sokszor megfordult ebben a nemes aszüként forrongó szegedi világban: a „Kékszakállú herceg vára” és a „Fából faragott királyfi” librettóját szegedi költő írta a számára.”² Ez Balázs Béla volt, akin kívül Juhász Gyula, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és Csáth Géza kezdte itt századeleji pályafutását. A Nyugat írónemzedékéhez tartozó szegediek közül Juhász Gyula lett városunk nagy költője, aki a magyar líra élvonalába emelkedett, mint a később itt egyetemi hallgatószkodó József Attila és Radnóti Miklós.

A századeleji Szegednek nemcsak társadalmi, szellemi arculata volt átalakulóban, de gyarapodás jellemezte városképi vonatkozásban is. Egyre inkább növekvő lakossága révén Budapest után rövidesen az ország második városává emelkedik.

*E témával foglalkozik a szerző „Párizsba induló szegedi művészek a század elején” c. dolgozata. — Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1969. Szeged, 1970. 131—151.

¹ Németh Lajos: Modern magyar művészet. Bp. 1968. 44—45.

² Bálint S.: i. m. 127.

A gyors polgárosulás következményeként számos bérház létesült, a régebbi eklektikus épületek mellett most már a szecesszió formajegyeit, a dekoratív ornamentikát és a növényi ihletésű díszítő motívumokat viselik homlokzatukon. A Nyugat-Európában — s gyökereiben Angliában — kialakult stílusirányzat nálunk is elavultnak tekint a történelmi stílusokat. Ezért több értékes helyi építészeti emléket, mint az Arleth Ferenc által templomból átalakított klasszicizáló Szent György téri tornyos iskolát és a régi, Vedres-féle Rókusi templomot lebontják. Az előbbi helyére a mai jellegtelen iskolaépület került, az utóbbit pedig *Aigner Sándor*—*Rainer Károly* tervei szerint a mostani neogótikus Rókusi templom (1910) váltotta fel, mely a hasonló stílusú Újszegedi templommal (*Wihart Ferenc*, 1910.) együtt nem éri el az eltávolított műemlék színvonalát. Itt említjük meg a század elején Szegedre került — és haláláig itt működő — *Mähr Lajos* (1860—1913) szobrász nevét, aki a rókusi- és az újszegedi templomok kőfaragó-díszítő munkáit végezte. Brauswetter Jánosról készült bronz mellszobra a helyi múzeumba került. Szeged számára érzékeny veszteség volt a középkori Szent Dömötör templom lebontása. Helyén 1913-ban kezdték építeni a Fogadalmi templomot. Az 1900-as évek kezdetén emelt szegedi épületek közül, a keleties reminiscenciájú új zsinagóga (1903) a legjelentékenyebb, melyet *Baumhorn Lipót* (1860—1932) tervezett. Az ő nevéhez köthető még a volt Csongrádi Takarékpénztár főépületének és több bérházának a tervezése is. Ekkortájt kezdik alkalmazni a korszerűvé váló vasbetont, melyre példa *Zielinszky Szilárd* Tiszapartján álló Bertalan Lajos-emlékműve (1903) és Szegedi Víztornya (1904), valamint a Kárász utca 16. számú épület (1910). A Lechner Ödön (1845—1914) által teremtett magyaros szecesszió szellemiségét tükrözi a Dózsa György út 2. sz. ház homlokzata, mely a kiváló mester keznyomáról tanúskodik.

A század első évtizedében a szecesszió stílusáramlata szerencsésen találkozott a város gazdasági fellendülésével, mely ezidőtájt már kiheverte az árvíz pusztításait. E korszak kiemelkedő képességű építészé az autodidakta *Magyar Ede* (1877—1912) volt. Legjobb műve a francia „art nouveau” stílusában készült Reök-palota (Leninkrt. 56. sz. (1906—07), mely szobrászi eszközökkel formált szép virágdíszes homlokzatával és lépcsőházával az európai szecessziós irányzat igen jelentős és ritka, épségben megmaradt alkotása. Az épület építőművészeti jelentőségével Bakonyi Tibor foglalkozott.³ Meg kell említenünk még a figurális díszítésű Tábor utca 5. sz. épületet és a Kárász utca 16. sz. házat, mely forma- és tömegjátékával emelkedik ki a korabeli épületek közül. Magyar Ede munkaközösségének tagja volt *Takács János* és *Sebestyén Endre* építész, valamint *Tardos Taussig Ármin*, aki díszítőművészi feladatokat végzett.

Az urbanizáció természetes velejárója volt, hogy Budapest után a vidéki városok is — s közöttük elsőül Szeged — arra törekedtek, hogy a legszebb tereiket szobrokkal díszítsék. Voltaképpen a század első két évtizedében felállított köztéri szobrokkal kezdődött meg a mindmáig tartó plasztikai gazdagodás.

A múlt század végéről *Köllő Miklós* (1861—1900) kőből való Sentháromság szobrát (1896) említjük meg, mely a Dóm téren áll. A század elején a legkorábban *Róna József* (1861—1939) bronz Kossuth-szobra (1902) került a Klauzál térre. Neobarokkos megoldású művét négy, kőből faragott mellékalakkal tette hangsúlyosabbá.

1904-ben Tisza Lajosnak, Szeged árvíz utáni újjáépítése kormánybiztosának állítottak a Széchenyi téren emléket szintén bronzból, kő mellékfigurákkal, melyet *Fadrusz János* (1858—1903) realista koncepciója után *Szécsi Antal* (1856—1904) fejezett be. A Tisza-szabályozó Vásárhelyi Pál emlékművét 1905-ben a Széchenyi téren

³ *Lyka Károly*: Szobrászatunk a századfordulón. 1896—1914. Bp. 1954. 3.

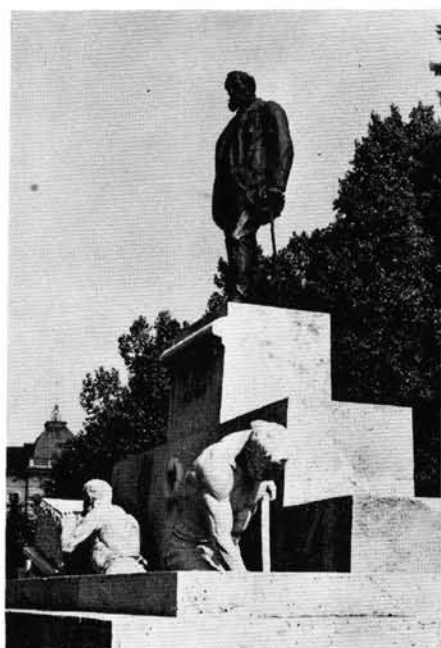
Róna József: Kossuth Lajos.
1902. bronz. Szeged, Klauzál tér

Stróbl Alajos: Széchenyi István.
1914. f. márvány . Szeged, Széchenyi tér

Mátrai Lajos—Pásztor János: Vásárhelyi Pál.
1905. bronz. Szeged, Széchenyi tér

Fadrusz János—Szécsi Antal: Tisza Lajos.
1904. bronz. Szeged, Széchenyi tér

Ifj. Vastagh György:
II. Rákóczi Ferenc. 1912. bronz.
Szeged, Püspöki palota előtt

Zala György: Deák Ferenc.
1913. bronz. Szeged, Széchenyi tér

Margó Ede: Dankó Pista.
1912. f. márvány, Szeged

helyezték el. A monumentális hatású szobor-kompozíciót *Mátrai Lajos* (1850—1906), a népi mellékalakokat pedig *Pásztor János* (1881—1945) alkotta. Pásztor ez időben létrehozott munkái közül az ismert „Búcsúzkodás” (1906) című szobrának másodpéldánya, valamint „Ásó kubikus” (1907) figurája a szegedi múzeumba került. A neves szobrásznak a tízes évek vége felé Felsővároson volt műterme. Kiss Lajos szerint az újszegedi templom bejárata fölött látható „Angyali üdvözet” dombormű is az ő munkája. 1905-ben készült Markovits Istvánnak, a magyar gyorsírás úttörőjének a Stefánia-sétányon levő bronz mellszobra, mely *Horváth Géza* (1879—1948) műve. A szegedi szobrok közül legismertebb — *Margó Ede* (1872—1946) alkotása —, a finoman szecessziós, fehér márvány „Dankó Pista” szobor (1912), a Hungária Szálló előtt. Az első világháború kitörését megelőzően, 1913-ból való *Zala György* (1858—1937) Deák Ferencet ábrázoló neobarokkos bronzszobra. Ez a Széchenyi tér parkját díszíti, valamint az 1914-ben készült, fehér márványból megformált Széchenyi István szobor, mely *Stróbl Alajostól* (1856—1926) származik.

A fővárosi mesterek Szegedre került köztéri szobrai — kiemelve a Dugonics, a Rákóczi és Tisza Lajos szobrokat — századunk első évtizedeire jellemző hazai plasztikai termés minőségét mutatják, mely „...lényegében olyan — írja Németh Lajos —, mint bárhol a századforduló Európájában: impresszionisztikus, akadémikus, szakmailag megbízható, de szellemében eklektikus.”⁴ S talán éppen ezért simultak bele, illetve egészítik ki ma is harmónikusan e szobrok Szegedet, mert ennek belvárosa — mint többször hangsúlyoztuk — építészetileg szintén eklektikus arculatú.

Ha a huszadik század első két évtizede helyi társadalmi, kulturális és városképi fejlődésének rövid összegezése után rátérünk Szeged korabeli képzőművészeti életének vizsgálatára azt tapasztaljuk, hogy ezen a téren is a változás, a régi állapotból újba való átmenet játszódik le. Ez az időszak voltaképpen Szeged modern képzőművészete kibontakozásának kora. Ekkor jött létre az a művészgeneráció, mely D. Fehér Zsuzsa szerint: „...a várost az egyetemes magyar festőkultúrába kapcsolta Nagybánya és Párizs friss erejét ömlesztve a meszesedő erekbe.”⁵

A Szegedi Képzőművészeti Egyesület a század első évtizedében tavaszi tárlatokat rendszeresített. Ezekben nemcsak az itt élő festők és szobrászok, hanem neves hazai művészek is szerepeltek. Többek között a magyar posztimpresszionizmus vezető egyéniségének, *Rippl-Rónai Józsefnek* képei is láthatók voltak. Sőt 1901-ben maga a festő személyesen ellátogatott a Tisza-parti városba. Tömörkény Istvánnal és Nyilasy Sándorral barátságot is kötött. A fiatal szegedi festőről ekkor készített pasztellképét a szegedi múzeum őrzi. Tömörkénnyel való találkozására pedig Rippl hosszú évek múltán is kedvesen emlékezett vissza. 1915 karácsonyán Kaposvárról egy Tömörkénynek dedikált katalógust küldött.⁶

A magyar festészeti szecesszió két prominense, *Körösfői-Kriesch Aladár* és *Nagy Sándor*, a gödöllői művésztelep alapítói szintén szerepeltek képeikkel Szegeden. Alkotásaikból több múzeumunkban került.⁷ Körösfői-Krieschsel és Nagy Sándorral

⁴ Németh L.: i. m. 42.

⁵ D. Fehér Zsuzsa: Szegedi Képzőművészek Tárlata. Katalógus. Magyar Nemzeti Galéria. Bp. 1967. 7.

⁶ Rippl-Rónai József háborús festményeinek és rajzainak kiállítása. A művész franciaországi hadifogságának leírása. Katalógus. Bev.: *Lázár Béla*. Ernst Múzeum. Bp. 1915. A dedikáció szövege: „Tömörkény Istvánnak, ha emlékezik még egy kedves éjjeli találkozásunkra, amikor a szegedi schiller, erejével mértük össze magunkat. Rippl-Rónai József. 1915. Karácsony. Kaposvár.”

⁷ Új képkiallítás Szegeden. SzH 1909. dec. 17.; Körösfői-Kriesch Aladártól, a „Péter és Pál” (v. o. 150×130 cm. Ltsz.: 55. 564, és a „Női tanulmányfej” (p. pasztell, 40×35 cm. Ltsz. 50. 619), továbbá Nagy Sándortól, a „Szántás” (p. tus, 29×15 cm. Ltsz.: 50. 580) c. képek a szegedi múzeum tulajdonában vannak.

rokonvonásokat találhatunk a szegedi Károlyi Lajosnál, aki azonban nem a szecszionizmusukat, mint inkább eszmei, szellemi magatartásukat, az egyén erkölcsi magasrendűségébe vetett hitet, a dolgok fölé való pietisztikus felemelkedést tette magáévá. Az említett mestereken kívül még a vízióit festő *Gulácsy Lajost* kell megemlégtünk, akinek 1912 nyarán *Erdei Viktorral* — több mint 50 képből álló — önálló kiállítása volt Szegeden.⁸ Gulácsy ekkor közel három hétig tartózkodott itt. Az átutazóban levő festőt a város természeti szépsége annyira megragadta, hogy megszákította budapesti útját és barátjával, Erdeivel együtt Szegeden szobát bérelt. Ideiglenes, Oskola utcai otthonukból jártak ki vázlatkészítésre a Tisza partjára, Újszeged parkjai közé, valamint sétákat tettek Szeged árvíz előtti, ódon utcáiban, hogy sajátos hangulatukat megörökítsék. Itteni kiállításuk e város iránti szeretetükből született. Gulácsy festészete „... abból az álmodott világból való, ahol a nők sápadtak, szelídek, a városok misztikusak, az utcák csöndesek, ahol mindent az ő színes, különös költészete teremtett” — jegyezte meg tárlatáról az egyik helyi újság.⁹ 1922-ben Gulácsy képeiből az Ernst Múzeumban gyűjteményes kiállítást rendeztek. Ebből az alkalomból írta Juhász Gyula a kettejük régi barátságát felidéző, megrázó erejű versét a festőhöz.¹⁰ A költő és a festő kapcsolatáról Apró Ferenc írt legutóbb cikket (1972) a Művészet-ben.

Szobrászaink és festőink néhányának Párizsba vándorlása szorosan összefügg a század elején országszerte, sőt egész Európában jelentkező általános gazdasági válsággal. Jóllehet a Szegedi Képzőművészeti Egyesület az 1900-as évek kezdetétől rendezett rendszeres kiállításokkal műtárgysorsolásokat is létrehozott, de ezekkel alig enyhíthetett valamit a művészek megélhetési gondjain. Az egyesület, amely még 1906-ban művésztelepet és festőiskolát akart Szegeden létesíteni, pár évvel később maga is válsággal küzdött. Tagjai a gyakran változó vezetőség egyre csökkenő eredményeivel nem voltak megelégedve. Ezért a tárlatok létrehozásában 1909-től a „Paletta” nevű helyi egyesülés is részt vett. Elsőül *Tibor Ernő* kiállítását rendezte meg, akinek Juhász Gyulát ábrázoló expresszív erejű portróját a Dugonics Társaság juttatta a múzeumba.¹¹

A Szegedi Képzőművészeti Egyesületnek 1910-ben Kun József (1873—1912) helyi költő, író és műkritikus lett a titkára. Kun feladatául tűzte ki, hogy a szegedi festők és szobrászok alkotásait — elválasztva a budapesti művészek itteni kiállításaitól —, külön, önálló tárlatokon mutatja be.¹² Kun Józsefnek szép gyűjteménye volt a helyi festők képeiből, melyből halála évében (1912) felesége néhányat a múzeumnak adományozott.

Kun irányítása alatt vált küzdőképessé az első ízben tömörült szegedi művész-társadalom, amelynek legjobbjai: *Nyilasy Sándor*, *Károlyi Lajos*, *Dinnyés Ferenc*, *Szöri József*, *Heller Ödön*, *Cs. Joachim Ferenc*, *Papp Gábor*, *Vígh Ferenc* és *Kukovetz Nana* társadalmi és művészi jogaikért bátor szóval, cikkekkkel, de legfőként színvonalas alkotásokkal szálltak síkra. A tárlatokon itt résztvevő fővárosi művészekkel nem volt könnyű felvenniük a versenyt, különösen olyan érdektelenségtől kísérve, mint amilyet a korabeli városi tanács munkásságukkal szemben tanúsított. Helyzetüket jól tükrözi az egyik napilap cikke 1913 tavaszán: „Míg Szegeden művészhábo-

⁸ Szeged két új rajongója. SzN 1912. jún. 21.

⁹ Erdei és Gulácsy. A két művész kiállítása Szegeden. SzN 1912. jún. 29.; Kéпкиállítás (Erdei és Gulácsy) Délm. 1912. jún. 29.; Lásd még: *Szelesi Zoltán*: A képzelet művészei. Délm. 1973. okt. 28.

¹⁰ Juhász Gyula: Gulácsy Lajosnak. — Juhász Gyula összes versei. Bp. 1959. 596—599.; *Apró Ferenc*: Juhász Gyula és Gulácsy Lajos barátságáról. Művészet, 1972.

¹¹ Tibor Ernő képei. A „Paletta” első kiállítása. SzH 1909. nov. 21, 23.

¹² A tavaszi kéпкиállítás. SzH 1910. márc. 12.

rúság dül és az itteni festők egy tárlatot alig képesek rendezni, előadásról egész évben szó sincs, az állam megtagadja a segílyt, a város pedig nagyon keveset ad és azt is nehezen adja, művészeink a szó szoros értelmében nyomorognak és kivándorolni kénytelenek, elismerést egyáltalán nem, csak szapultást és lekicsinylést kapnak, — addig azok a szerencsés művészeink, akik idejekorán felismerve a helyzetet, külföldre költöztek, egymás után aratják sikereiket.”¹³

Valóban, a század elejétől mindinkább rosszabbodó gazdasági körülmények és a művészeti kilátástalanság több helyi festőt és szobrászt készítetett arra, hogy külföldön próbáljon érvényesülni. Fiatal, tehetséges művészeink figyelmét — mint szerte az országban, sőt határainkon túl is — ekkor Párizs, a „Modern művészetek forrása” kötötte le, s vonzotta nagy erővel magához az „újat keresők”-et, mint ahogyan a századeleji új magyar irodalom megszületése is feltétlenül kapcsolatban van Ady, és majd minden nagy költőnk Párizsba zárandoklásával. A magyar posztimpresszionistáknak is Párizs volt a mintaképe. A modern hazai képzőművészet úttörőinek élvonalába a természetelvű nagybányaiakat felváltó, magyar posztimpresszionizmus és szecesszió mesterei, Rippl-Rónai és a szobrász Beck Ö. Fülöp, valamint a magányos Csontváry és Gulácsy Lajos tartoztak. Ahogyan az irodalomban a Nyugat első írónemzedékét a forradalom szálláscsinálóinak szokták nevezni, úgy a képzőművészetben ezt a szerepet a „Nyolcak” festőcsoportosulása töltötte be. E társaság tagjai: Berény Róbert, Czigány Dezső, Czóbel Béla, Kernstok Károly, Márffy Ödön, Orbán Dezső, Pór Bertalan és Tihanyi Lajos 1909-ben azzal az elhatározással kötötték szövetséget, hogy új szellemű és formailag is megmásult arculatú, az európai avantgarde-hoz felzárkózó művészetet hoznak létre. A szegedi művészek közül is jónéhány a Párizs felé orientálódó új stílustörekvések mestereinek szellemével volt rokon, s e belső rokonságot párizsi tanulmányutakkal óhajtották elmélyíteni. Legelőbb 1904-ben Cs. Joachim Ferenc festő és Brummer József szobrász, majd utánuk 1906-ban Kukovetz Nana, 1908-ban azután ismét két szobrász, Csáky József és Vigh Ferenc, 1909-ben Szőri József festőművész, végül 1913-ban Bánszky Sándor, valamint Szolcsányi Gyula szobrászok vették útjukat Szegedről Párizs felé. Legtöbbjük visszatért Szegedre és a továbbiakban itthon működtek, átlagos művészpályát téve meg. De voltak köztük, akiknek pályafutása eltért a szokásostól: vagy magasra ívelt szerencséjük és nemzetközi hírnévre tettek szert, mint Brummer és Csáky, vagy volt olyan, aki korán és idegenben hunyt el, mint Bánszky Sándor. Az alábbiakban e három külföldre szakadt szegedi művész sorsáról, törekvéseiről szólunk részletesebben.

Szegedi avantgarde szobrászok

Brummer Józsefről (1883—1945), a magyar származású szobrászból világszerte ismertté lett műkereskedőről a legutóbbi évekig szinte alig hallatott valamit a hazai szakterület. A figyelmet Dévényi Iván hívta fel rá 1968-ban, a *Művészet*-ben írt cikkével.¹⁴ Brummer Zomborban született. Középiskoláit 1897-től a szegedi fa- és fémipariszkolában végezte. Pályatársaival, Cs. Joachim Ferencsel és Csáky Józseffel itt ismerkedett össze. Szegedi tanárainak javaslatára Brummer 1899-ben a budapesti iparművészeti iskola növendéke lett. Ennek elvégzése után Münchenben folytatta tanulmányait, 1904-ben pedig barátjával, Cs. Joachimmal rövid időre Párizsba utazott. Brummerra — mint akkoriban oly sok szobrászra —, Rodin új szellemű plasz-

¹³ Szegedi művészek sikere külföldön. Délm. 1913. áprl. 20.

¹⁴ *Dévényi Iván*: Brummer József. *Művészet*, 1968. jan 1. sz. 16.

tikai gyakoroltak nagy hatást. A következő év, 1905 tavaszán mindketten hazatértek, és Brummer ezután a nagybányai művésztelepre került,¹⁵ majd utána Budapesten, illetve Szegeden dolgozott. 1907-ben Cs. Joachimmal ismét párizsba utazott.

A francia fővárosban — mint általában az idegen művésznek — sokat kellett a magyaroknak is küzdeniük, hogy pályájukon előre haladhassanak. Az ösztöndíj nélkül élő Brummer József kezdetben válogatás nélkül alkalmi munkákból tartotta fenn magát. Jó pár év volt szükséges ahhoz, hogy első párizsi sikereiről Szegeden is tudomást szerezzenek. A tizes évektől kezdve Cs. Joachimmal, Brummerrel és az ő ösztönzésükre Párizsba ment Csáky Józseffel gyakran foglalkoznak a helyi újságok.

A Dél-Magyarország 1910 őszi hosszú cikkben ír Brummer eddigi pályafutásáról.

„Szeged utcáin — olvashatjuk többek között — sokszor feltűnt Brummer József érdekes feje. Szüleinek a Tisza Lajos körüti lakásáról, vagy a Püspök téren levő lisztkereskedésből indult el rendesen a rókusi népiskola felé, ahol műtermet rendezett be.”¹⁶ Brummer modern szobrászati törekvéseit Szegeden nem értették meg. Az itteni közönség szeme és ízlése a századforduló akadémikus, eklektikus megjelenítésű helyi köztéri szobraihoz volt szokva. Brummer Józsefet éppen ettől a konzervatív szemlélettől való menekülés, és nem utolsó sorban Rodin alkotásainak megismerése sarkallta Párizsba. Róla az első híreket a francia fővárosból Szegedre hazatérő Cs. Joachim hozta, aki szerint a mozgékony szellemű Brummer az elsők között ismerte fel azt a nagy hatóerőt, amelyet a japán fetszetek és a néger plasztikák a modern művészetre gyakoroltak. A Párizsban kezdetben nyomorogva élő Brummer József arra az elhatározásra jutott, hogy szobrász

Henri Rousseau: Brummer József portréja. 1909. New York, Modern Művészeti Múzeum

tehetségének kibontakozása érdekében

előbb biztos egzisztenciát kell teremtenie. Ezért gondolt egy exotikus tárgyakat árusító műkereskedés létesítésére, jól megérezve az ezek iránti érdeklődésben rejlő lehetőségeket. A szükséges alaptőkét a szegény fiatalember állítólag egy gazdag családtól kölcsönözte. Kis üzletét Brummer oly ügyesen vezette, hogy néhány év múlva megvagyonosodott és a két öccsét is Párizsba hívta segítőtársul. Azután pompás műtermet rendezett be. 1910-ben, a Dél-Magyarország Szerkesztőségéhez intézett levelében kijelenti, hogy „...mint szobrász, igazán most kezdi megtalálni önmagát, amióta 60 ezer frankot érez a zsebében.”¹⁷

Brummer József Rodin tanítványa lett és szerepelt olykor szobraival a párizsi tárlatokon, mégis mint műkereskedő vált egyre ismertebbé, sőt később világviszonylatban is híressé. Kapcsolata a párizsi művészekkel nemzetközi méretűvé szélesült, midőn műkereskedését az első világháború után New Yorkba tette át. Itt jelentős

¹⁵ Réti I.: i. m. 59.

¹⁶ Szegedi szobrászból párizsi műkereskedő. Brummer József karrierje. Délm. 1910. dec. 25.

¹⁷ Délm. 1910. okt. 29.

kiállításokat rendezett — többek között — Maillol-nak, Brancusi-nak és Matisse-nak, akinek párizsi magánakadémiájába egykor ő is eljárt. A magyar művészek közül Czöbel Béla festményeit 1927-ben és 1936-ban szintén a New York-i Brummer Galéria tárta az amerikai közönség elé. Az 1945-ben New Yorkban elhunyt Brummer József valóban amerikai méretű karriert futott be mint műkereskedő. Pályája során nemcsak dúsgazdag üzletember lett, de személyére Zadkine-től Ferenczy Béni-ig utalást találhatunk a nagy művészmemoárookban. Fiatalkori alakját, délies karakterű arcát a korabeli szegedi újságok is leírták ugyan, az egyetemes művészettörténet számára azonban a finánc Rousseau örökítette meg 1909-ben. Kapcsolatos ez azzal, hogy Rousseau-nak Brummer a mecénása volt. A festményt a New York-i Museum of Modern Art őrzi. Brummer József Rousseau-tól származó portréját — többek között — szépen elemezte O. Bihalji Merin jugoszláv irodalom- és művészettörténész magyarul is megjelent esszégyűjteményében.¹⁸

Brummer József emlékezete Budapesten egy szoborhoz, Szegeden egy képhez kötődik. Az ő ajándékként került a Szépművészeti Múzeumba Despiau-nak remek női portréja. 1911-ben pedig Munkácsy Mihály: „A főpap” c. festményét adományozta a szegedi múzeumnak.¹⁹ E kép is bizonyítja, hogy ifjúságának egykori színterére Brummer József évek múltán is hálásan gondolt vissza.

Brummer fiatalkori barátja, *Csáky József*, (1888—1971) akit Párizs egész életére magához láncolt és ott neves mesterré lett, Szegeden született. Gyermekkorra nehézségekkel volt terhes. Atyja szegény levélhordóként alig tudta fedezni tanításának költségeit. Középiskoláit Szegeden végezte. Képekkel, szobrokkal szülővárosának múzeumában ismerkedett meg. A műalkotások megértésében ifjúkori barátja, Bánszky Sándor segített neki. Ő biztatta a természet utáni rajzolásra is, melyet Tápé parasztkörnyezetében nagy kedvvel művelt. A művészet elsajátítására azonban igazán 1905-től került sor, amikor a budapesti Iparművészeti Iskolán Mátrai Lajos növendéke lett, de csak másfél évig maradt itt. Néhány társával együtt ő sem tudta elviselni az akkori száraz tanítási módszert, amely gipsz szobrok másolásából állt. Sok keserve az iskola otthagytásával fokozódott. Atyja nem volt hajlandó támogatni, munka pedig nem akadt számára. Éhesen, fázva rötta a pesti utcákat és olykor a végtelennek tűnő szegedi országutat is. Helyzete reménytelenül vált. E kiúttalan sötétségben előbb biztató derengésként, majd mindent betöltő és magához vonzó fényként hatott rá Párizs, a művészi megvalósulásnak ez az új Mekkája. A Szegedre hazalátogató Brummer József és Cs. Joachim Ferenc izgalmas híreket és szép reprodukciókat hoztak számára a modern mesterek nagyjainak, Manet, Gauguin, Rodin, Maillol és mások alkotásairól. Csáky előtt új világ tárult ki. Ettől kezdve csak egy vágya volt, Párizsba kijutni. Azonban míg elérte célját, sokat kellett küzdenie. 1907-ben a pécsi Zsolnay kerámia gyárba került, de mindössze fél évig dolgozott itt, mert elviselhetetlen volt számára, hogy hamutartókat és vázákat sorozatban kellett mintáznia. Ezután küzdelmes hónapokat élt át Budapesten. Többször volt munka nélkül. Akarata végül is legyőzte az akadályokat és 1908 nyarán, bár szinte fillér nélkül, de sikerült Párizsba jutnia. Ezzel élete új fordulatot vett, s ifjúságának hazai pályakezdése lezáródott.²⁰

¹⁸ O. Bihalji Merin: XX. századi művészportrék. Bp. 1970. 25.

¹⁹ Genthon I.: Czöbel. Bp. 1961.; Új képek a szegedi múzeumban. (Brummer József: Munkácsy: „Főpap” c. képét ajándékozta a múzeumnak.) Délm. 1911. aug. 23.; Munkácsy Mihály (?): „Főpap”, falemez, o. 67×32 cm. J. j. l.: „M”. Móra F. Múzeum Ltsz.: 50 133. A jelzett kép Munkácsytól való származását nem tartjuk feltétlenül bizonyítottnak.

²⁰ Csáky József nehézségekkel teli fiatalsága. Párizsból régebben küldött levelei nyomán, a szegedi újságokban már 1910—12 között nyilvánosságra került. SzH 1910. jún. 4.; Délm. 1912. okt.

Csákynek a művészeti beteljesülésért vívott harca a francia fővárosban tovább folytatódott. Kezdetben itt is nyomorgott és mindenféle munkát kellett elvállalnia, hogy megélhessen. Egy darabig Brummer Józsefnél húzódott meg, majd a híressé vált művészszálláson, a „Ruche”-ben vett ki műtermet. Itt lakott — többek között — a festő Fernand Léger, Chagall és a szobrász Laurens. Csáky egycsapásra belekerült abba a feszült szellemű, inspiráló hatású légkörbe, melyben a XX. század elejének modern művészeti törekvései zajlottak le. Eredetiben láthatta Derain, Braque, Rouault, Rousseau, Matisse és Picasso festményeit, valamint Rodin, Maillol, Bourdelle, Archipenko és Brancusi szobrait, — hogy csak a nagyokat említsük. Az első két évben a La Palette akadémián működött, majd a Független Művészek Csoportjához csatlakozott. 1910-ben elérte, hogy a Salon kiállított tőle egy mellszobrot. Ezen eredményére és változatlanul rossz anyagi helyzetére való hivatkozással kérte és kapta meg 1911-ben három évre Szeged város művészeti ösztöndíját.²¹

Párizsi élete során Csáky kapcsolatba került azzal a magyar művészkolóniával, melynek tagjai közt találjuk Czóbelt, Pórt, Berényt, Tihanyit, Márfyit és másokat. Megismerkedett Lesznai Annával, akinél találkozott Balázs Bélával és Bartókkal is.

De francia barátainak száma is növekedett. Különösen 1913-ban, amikor Ricciotto Canudo, a „Montjoie” c. irodalmi folyóirat főszerkesztője munkatársként Csákyt is foglalkoztatja. A lap vezetőjének otthonában megfordult Stravinszky, Apollinaire, Picasso és Cendrars, társaságukba ekkor a tehetséges szegedi szobrász is beletartozott. Blaise Cendrars verset írt hozzá, Anatole Francenak pedig pártfogoltja lett. Egy Ady-verset maga Csáky is lefordított, mely a „Les Feuilles de Mai” c. szemle 1913-as évfolyamában meg is jelent.

„Már ezt megelőzőleg a kubista mozgalomhoz csatlakoztam — írja Csáky József, 1964-ben Szegedre küldött életrajzában —, ami akkor kizárólag a festészetben

Csáky József: Nőalak. 1914. gipsz.
Párizs, Modern Művészeti Múzeum

24.; Újabbán pedig az 1962-ben rendelkezésünkre bocsátott önéletrajzában elevenítette fel Csáky ifjúsága emlékeit. — Csáky József pályakezdése (Önéletrajzi részlet). Tiszatáj, 1964. ápr.—máj.—jún. 4—6. sz. 4.

²¹ Szalay János: Joachim és Csáky. Délm. 1911. febr. 23.; Szegedi művészek idegenben. Délm. 1911. aug. 19.; Szegedi szobrász párizsi sikerei. Délm. 1912. okt. 6.; Egy szegedi szobrász sikere Párizsban. SzH 1912. okt. 13.; Szegedi művészek sikere külföldön. Délm. 1913. áprl. 20.; Művészsors. Szeged és Vidéke, 1913. dec. 11.; Szegedi szobrászok Párizsban (A „Függetlenek” kiállítása. Magyar kubisták. Bánszky és Csáky a kiállítók között (Délm. 1914. márc. 27.; Szegedi szobrász sikere Párizsban. Szeged és Vidéke, 1914. ápr. 4.; Csáky József küzdelmes pályakezdése. Délm. 1925. aug. 13.

Csáky József: Női fej. 1936. kő.
Párizs, Modern Művészeti Múzeum

alakult ki. Én hoztam létre az első kubista szobrokat, amelyek rám terelték a párizsi modern művészek és műértők figyelmét... Új szellemű művein külföldön is érdeklődést keltettek. A pályám biztatónak látszott s így megházasodtam. De jött 1914. Öt évig nem tudtam dolgozni. A háború előtt készített szobraimból csak három maradt meg. Ezek közül kettő most a párizsi Musé d' Art Moderne-ban van. A többi elveszett. 1918-ban összekötetésbe kerültem Leonce Rosenberg párizsi műkereskedővel, aki alkotásaim javát főleg külföldön adta el... Mi kubisták Rosenberg-galériájában állandó bemutató-teremmel rendelkezünk, de a szalonok tárlatain is szerepeltem. Az általunk okozott viharoknak már vége szakadt, sőt alkotásaim már szép sikert arattak. Az idők folyamán bekövetkezett az új világháború, majd a német megszállás. A nácikat nem vártam be Párizsban, mert politikai és társadalmi nézeteim miatt kivégeztek volna. Franciaország közepén rejtőztem el, s részt vettem az ellenállásban... Párizsba 1945-ben tértem vissza. Ismét kemény évek elé néztem...

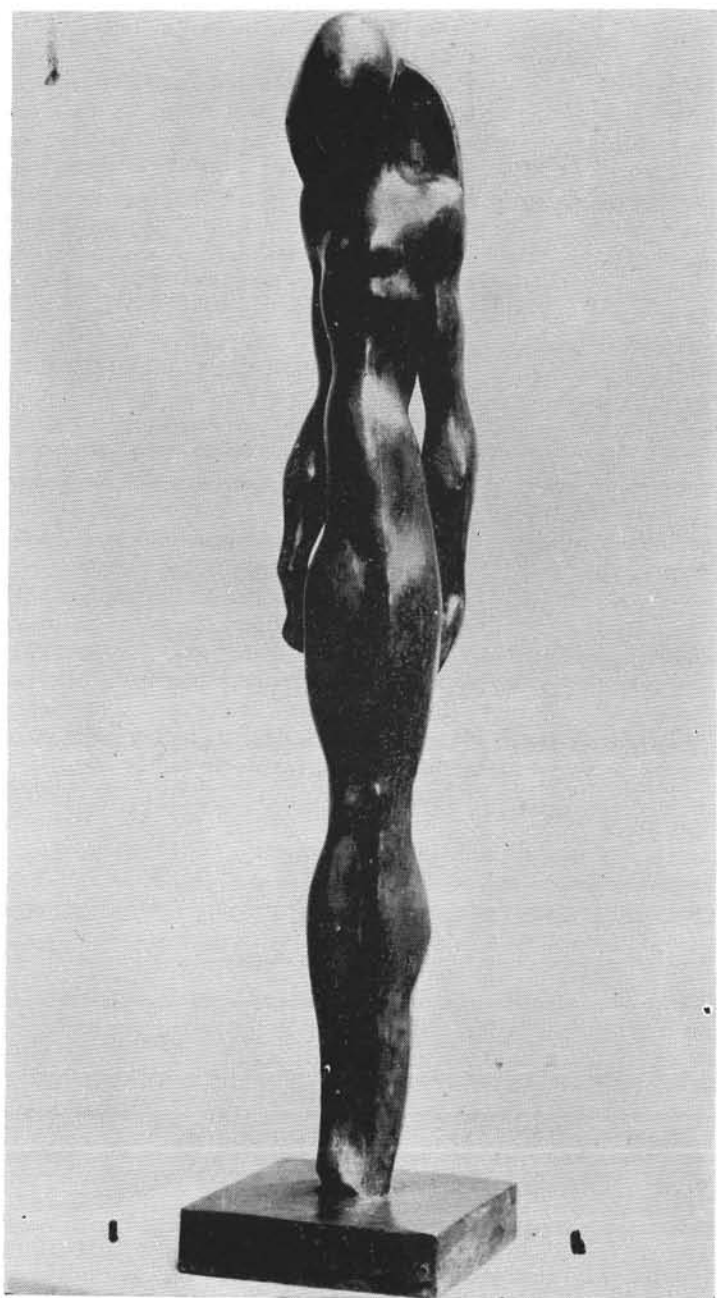
A küzdelmeket újra kellett kezdenem. Művészbarátaim, a legnagyobbak, lassan mind elhunytak s a kubista (az első, az igazi) gárdából, akikkel indultunk, már csak ketten maradtunk, Picasso és én.²²

Csáky József Párizsban létrejött életműve az ötvenes évek végétől vált ismeretessé előttünk.²³ Szobrászatának tartalmi és formai magasrendűségéről fogalmat nyerhettünk a műtermében tett látogatások során.²⁴ Alkotásai más-más alakzatokban örökítik meg Csáky hamvas szépségű formagondolatait. Műveinek nagy része konstruktívan szerkesztett, geometrikusan tagolt, kerekded és hasábos mintázatú. Régebbi és újabb alkotásai modern utakon induló szobrászatának kibontakozását, majd beérését jelzik. Alkotásait a tízes évek elején a szobrászati kubizmus szellemében készíti. Ezt követően a mértani idomokból konstruált műveket a valóságra jobban emlékeztető, de változatlanul fegyelmezett, architektonikus jellegű figurális plasztikák váltják fel. A néger plasztika s a francia koragótikus szobrászat hatásán kívül fel lehet fedezni munkásságán Cézanne és Rousseau festményeinek élményét. Állatábrázolásain egyiptomi és asszír tanulságok tükröződnek. A huszas évek közepétől a modern művészeti irányzatokhoz közel álló KUT (Képzőművészek Új Társasága) tagjaként az akkor alakult magyar csoport budapesti kiállításaira is elküld-

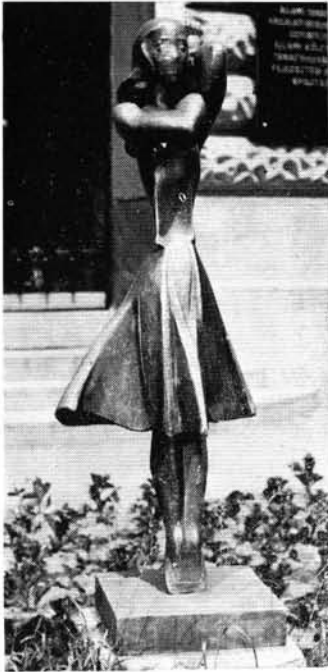
²² Csáky József önéletrajzát közlő levele Szelesi Zoltánhoz. Párizs, 1964. XII. 18.

²³ Az utóbbi másfél évtizedben először *Murányi Kovács Endre* írt Csákyról. — *M. K. E.*: Csáky József hetven éves. Műterem, 1958. 6. sz.

²⁴ Látogatást tett Csáky párizsi műtermében: *Lőkös Zoltán* (Helyesbítés helyett. Emlékek Csáky József párizsi műterméből. Délm. 1963. nov. 24.), *Szelesi Zoltán* (Látogatás Csáky Józsefnél Párizsban; *Művészet*, 1968. márc. 3. sz. 23—25.) és *Péter László* (Párizsi látogatások.) Délm. 1966. szept. 14.), akik a mesterrel való találkozásukról írtak is.

Csáky József: Szemérem. 1957. bronz. Hollandia. Mgt.

Csáky József: Táncoslány. 1959. alumínium-ötv. Szeged, Klauzál tér

te szobrai. Csáky ifjúkori emlékeiről és később a Párizsban kialakult művészeti nézeteiről Bor Pál 1926-ban megjelent tanulmányai között ír. Alkotói megnyilatkozását Bor gondosan elemző cikkében — többek között — így jellemzi:

„...Ő is, meg korunk is keresi a művészet kifejezési formáját önmagában, a lelke mélyén... Valami örököt ad Csáky minden művében: azt az ünnepélyes, előkelő hangot, egy mély belső rezgést, mélyen emberi megnyilatkozást, mely az ő sajátja.”²⁵

Csáky neve az évek múlásával Magyarországon lassan feledésbe merült. De nem így Párizsban, ahol emberöltőnyi munkásságával a szobrászatban nemzetközi rangot vívott ki magának, s külföldön alkotásai számos modern múzeumban képviselik.²⁶ Nagyobb önálló kiállítása volt Londonban (1930), New Yorkban (1931), Párizsban (1935) és Budapesten (1936). A francia főváros múzeumaiban őrzött kubista szellemű művei a század elején megújódott szobrászat pozitív jegyeit hordják magukon. A párizsi Modern Művészeti Múzeumban szereplő avantgarde szobrászok mint J. Arp., R. Duchamp-Villon, Ch. Orloff, J. Lipchitz, O. Zadkine formakísérletező alkotásai között méltó helyet foglal el Csáky két nőalakja, melyek a modern szobrászati törekvések kiváló eredményeit tükrözik. A párizsi Modern Művészeti Múzeumban látható kubista

nőábrázolásai (1914- és 1927-ből), valamint a Párizs Város Modern Művészeti Múzeumában levő konstruktív tömörségű „Leányfej”-e (1937) Csákyt a modern mesterek sorába emelik. Nem véletlenül állította őt Raynal, a kitűnő francia műkritikus Despiau, Maillot és Brancusi mellé, éppen ama sikeres törekvéseiért, melynek célja Raynal szerint: „...a naturalizmus által ellopított művészet megtisztítása és föl-szabadítása” volt.²⁷

Csáky alkotásaiból 1959-ben Budapesten kiállítást rendeztek. Ebből az alkalomból több mint félszázados távollét után a művész hazalátogatott.²⁸ Rövid időt szü-

²⁵ Bor Pál: Csáky és szobrászata. Bp. 1926. Képekkel.

²⁶ Csáky Józseftől kapott feljegyzés szerint — többek között — művei vannak: a Párizsi Modern Művészeti Múzeumban (kő- és márványból való nőábrázolások, 1914, 1927 és 1937-ből): továbbá a Norfolk-i Múzeumban („Ülő nő”, kő, 1927.); valamint a Rotterdami Múzeumban („Anyá és gyermeke” kő, 1927.). Régebben a „Leányka mellképe” c. bronz szobra és a „Kompozíció” c. gipsz-domborműve, a budapesti közgyűjteményekbe került A magántulajdonban levő szobrai közül a legtöbb Franciaországban („Gyermekfej” márvány, 1922.; „Párduc” mész, 1927.; „Álom”, kő, 1931.) és Hollandiában („Anyá gyermekével”, kő, 1956.; „Szemérem”, bronz, 1957. „Tavaszz”, bronz, 1959.) található. 1928-ban készült két kőszobra, a „Nő könyvvel”, a Rotschild-gyűjteménybe, a „Fürdő után” c. alkotása pedig — annakidején — Basch Lóránd tulajdonába került. Itt említjük meg, hogy Csáky tervezte a Párizs közelében levő Grosboisban — 1937-ben — a Franciaországban élő magyarok közadakozásából felállított Rákóczi-emlékművet.

²⁷ Maurice Raynal: Néhány sor Csáky Józsefről. Magyar Művészet, 1929. 427.

²⁸ Pongrácz Zsuzsa: Ötven év után újra itthon. Csáky József párizsi szobrász Budapesten. Magyar Nemzet, 1959. aug. 26.; Dutka Mária: Csáky József szobrászművész kiállítása. Magyar Nemzet, 1959. szept. 1.

lővárosában, Szegeden is töltött.²⁹ Itt tartózkodása alatt előkereste fiatalkori alkotásából egyetlen meglevő szobrát, egy kislányfejet, melyet 1905-ben Szegeden mintázott, és budapesti kiállításán szereplő párizsi művei között — az indulást demonstrálva — ezt is bemutatta. Pár nap múlva visszatért Párizsba. Itt hagyta azonban Szegeden egy pompás szobrát, a „Táncosnő” c. alkotását, mely csupa báj és fiatalos sodrás.³⁰ Az utóbbi években készült műveiről („Szemérem”, „Csók”, „Szédület”), az egykori párizsi kortárs-barát, Bölöni György írja: „...meggondolással, töprengésekkel, nagyon nagy átérzéssel születtek... mély szobrászkultúra ömlik el rajtuk... Igen, Csáky, az... avantgardista, akinek alkotásait sok fázisában ismertem, már mindenképpen klasszikussá vált.”³¹

1963 nyarán, egy légből kapott hír nyomán Csáky halálhíre terjedt el Magyarországon, melyet a mester maga cáfolt meg. A tévedést a sajtó is korigálta.³²

Ha visszatekintünk Csáky József eredményekben gazdag pályafutására, elmondhatjuk, hogy Csáky Szegedről elkerülve meghódította a művészet világát, és ismert, jelentős szobrászá lett. Igazolja — többek között — ezt a *Les Lettres Françaises* 1963 februári száma is, mely a kiváló magyar származású szobrász alkotómunkásságát hosszú cikkben méltatta. Nyolcvanadik születésnapja alkalmából pedig — 1968 tavaszán — a neves művészt a hazai lapok és folyóiratok is köszöntötték.³³ Élelművéről — önéletrajzának felhasználásával tervezett — magyar kiadvány megjelenését azonban már nem tudta megérni, 1971 májusában Párizsban elhunyt.³⁴ „Emlékek a modern művészet nagy évtizedéből (1904—1914)” című memoárja (melyet Bor Pál, Szabó Gabriella és Szelesi Zoltán írásai egészítettek ki), amint a dátumok is jelzik, Csáky József pályájának első — vagyis legfontosabb — dekádját öleli fel. Ebből — többek között — kitűnik, írja Németh Lajos, hogy Csáky „...Párizsban megismerkedett az ott tanulmányokat folytató haladó magyar művészekkel, a Nyolcak tagjaival, akik ugyancsak a kor avantgarde irányai felé orientálódtak. Csáky

²⁹ S. I. (Sz. Simon István): „Meglepetéseim végtelenül kellemesek.” Csáky József világhírű szobrászművész 51 év után Franciaországból Szegedre látogatott. Délm. 1959. aug. 28.

³⁰ Csáky József: „Táncosnő” c. féleletnagyságú, ólomötvözetből készült szobrát Szeged Város Tanácsa vásárolta meg 1959-ben. A szobor a szegedi Klauzál teret díszíti.

³¹ Csáky József szobrászművész — Párizs — kiállítása — 1959. augusztus — a Kulturális Kapcsolatok Intézetének kiállító termében. Budapest. Katalógus. 6. old. Képekkel. Bev.: Bölöni György.

³² Művészet (hír), 1963. júl. 7. sz.; Szelesi Zoltán: A Tisza-parti város fiaként... Délm. 1963. aug. 25.; Csáky József levele Pogány Ö. Gáborhoz. Párizs, 1963. X—12.; Lökös Z.: i. cikke.; Szelesi Zoltán: Levél Csáky Józsefnek Párizsba. Művészet, 1964. 3. sz. 35—36.

³³ A modern szobrászat forrásainál. *Les Lettres Françaises*, 1963. febr. 27. No. 966.; Azt ezt követő években Csákyról írt még: Murányi Kovács Endre: Két párizsi művész műtermében (Csáky József és Gerthler Tibor). Tükör, 1965. febr. 5. sz.; Bajomi Lázár Endre: Szegedről indult. Tükör, 1966. nov. 45. sz. Itt említjük meg Bajomi Lázár „A Montmartre” c. könyvét, amelynek „A szobrászat magyar Picassoja” c. fejezetében Csákyról ír. Bp. 1967. 211—213.; Bajomi Lázár Endre: Egy Párizsban élő magyar szobrászművész nyolcvanadik születésnapja. Magyar Nemzet, 1968. márc. 19.; Szintén Bajomi Lázártól való az a Csáky halálát cáfoló glossza (*B. L. E.*: Szándéktalan emberölés. Élet és Irodalom, 1968. 15. sz. 10.), amelyben elmarasztalja a Művészeti Lexikont, mert e szerint — a még élő — Csáky József 1963-ban elhunyt.; (*Szelesi Zoltán*) *Sz. Z.*: Csáky József 80 éves. Tiszatáj, 1968. márc. 3. sz. 268.; *Dévényi Iván*: Csáky József 80 éves. Vigilia, 1968. márc.; Ezt követően Csákyról írt még *Dévényi Iván*: Magyarok a századeleji francia képzőművészetben. Látóhatár, 1969. május—június. 5—6. sz. 568—573.; *Péter László*: Csákyról se feledkezzünk meg! Délm. 1969. aug. 8.; *Tóth Sándor*: Ideális hely a „Táncoslány”-nak. Délm. 1969. szept. 2.; *Borsos Miklós*: Visszanéztem féltutomból. Bp. 1971. 310—311.; *Molnár Sándor*: Párizsi séták Csáky Józseffel. Művészet, 1972. máj. 5. sz. 13—15.; *Laczó Katalin*: Csáky József. Szegedi Műsor, 1973. máj. 2—3.

³⁴ Csáky József magyar származású szobrász Párizsban 83 éves korában elhunyt. Népszabadság, 1971. máj. 5.; *H. J.*: Csáky József halálára. Délm. 1971. máj. 6.; *Molnár Géza*: Párizsban meghalt egy magyar művész... Népszabadság, 1971. máj. 22.; *Bodri Ferenc*: Csáky József (1888—1971), Művészet, 1971. aug. 8. sz. 23.; *Bor Pál*: Emlékezés Csáky Józsefre. Látóhatár, 1973. március. 227—230.

lényegében az ő társuk volt, művészettörténeti helye valahol az École de Paris kubista szárnya és a Nyolcak, illetve annak utóda, a KUT művészetének a találkozási pontján határozható meg. A kubizusból Csáky mindenk előtt a geometrizáló, stilizáló formaadást tanulta meg, a tér analizisében nem ment el odáig, mint Archipenko, Zadkine vagy Gonzales. Ebben, és hogy lényegében egész élete során kitarzott a kubista alapelvek mellett, a festő Kmetty Jánost minősíthetjük Csáky igazi művészi rokonának.”³⁵

Amint a Műgyűjtő 1974. 1. száma hírül adta, Csáky József emlékének legutóbb a párizsi „Dépot 15” galéria áldozott, amely 1973 őszén hatvan szobrot és száz rajzot mutatott be tőle. A kiállítással egyidőben értékes dokumentációs anyaggal ellátott monográfiát is jelentettek meg róla.

Csáky József egykori Tisza-parti fiatal művésztársa, *Bánszky Sándor* (1888—1918)³⁶ az új magyar szobrászat egyik elfelejtett alakja. Szegeden született és a franciaországi Villefranche-i internáló táborban korán fejezte be életét. Ő is a század elején Szegedről induló avantgarde művészek egyike. Barátja volt Csákynek és Szolcsányi Gyulának, két szegedi szobrász kollégájának, akikkel együtt a kor hívó szavára ő is Párizsba ment, hogy az ottani tanulságok alapján megújítói közé tartózhasson az előregedett századvégi szobrászatnak.

Középiskolába Szegeden járt. Ezt követően 1906-ban a Székelyudvarhelyen működő agyagipari szakiskolában nyerte alapképzését. Tanulmányainak költségeit a szegedi árvaszék fedezte. Első külföldi útja Münchenbe vitte. Onnan hazatérve egy ideig Csákyval a pécsi Zsolnay gyárban dolgozott. Utána Maróti Géza és Mátrai Lajos irányítása alatt elvégezte Budapesten az iparművészeti iskolát, melynek tehetséges növendékei közé tartozott. Munkáira többször kitüntetést kapott, és szorgalma révén állami segélyben részesült. Ennek kapcsán járt Bécsben és tett 1909-ben tanulmányutat Olaszországban. Mint teljesen árvának, gondoskodnia kellett önmagáról. Oklevele megszerzését, 1910-et követően a fővárosban tevékenykedett. Az iparművészeti iskola szobrászati tanszékén tanársegéd lett és műveivel a Képzőművészeti Társulat kiállításain szerepelt.

Bánszky 1913 tavaszán Párizsba utazott, hogy a század első évtizede körül itt kibontakozó modern művészet alakulásába — mint előtte Csáky — ő is bekapcsolódhasson. *Szolcsányi Gyula* — aki később Szegeden síremlékszobrászként dolgozott —, 1914 elején kereste fel Párizsban kollégáit. Így a három szegedi szobrász-jóbarát ismét egymásra talált. Bánszkynek szép műterme volt ekkor a rue Vaugiardon, ahol az ismerősök és szakmabeliek, köztük Szobotka Imre és Bossányi Ernő festőművészek sokszor összejöttek. A nyelvész Eckhardt Sándor is megfordult itt, aki-ről Bánszky egy portrét mintázott. Csáky és Bánszky nemcsak tanúi, de — kisebb-nagyobb súlyú — részesei is lettek annak a művészeti forradalomnak, amely Picasso és társaival az élen a francia fővárosban végbement. Párizsban, 1924 tavaszán nyílt meg az *Expozition de Artistes Indépendants* — a Független Művészek Kiállítása —, melyen Bánszky és Csáky is szerepeltek.³⁷ S nem sikertelenül, mert nevük a világváros napilapjaiba belekerült. További fejlődésüket azonban az első világháború megakasztotta. Bánszkyt, Szolcsányit — a párizsban élő osztrák és magyar kolóniával

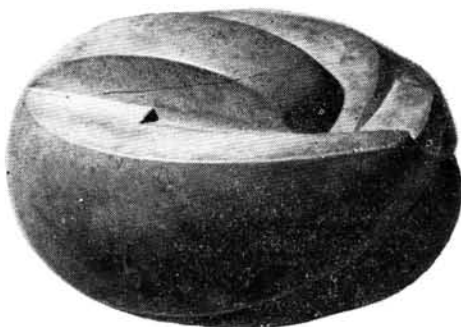
³⁵ *Csáky József*: Emlékek a modern művészet nagy évtizedéből (1904—1914). — Szelesi Zoltán, Bor Pál és Szabó Gabriella írásaival. Bp. 1972.; *Németh Lajos*: Csáky József: Emlékek a modern művészet nagy évtizedéből (1904—1914). Tiszatáj, 1972. szept. 9. sz. 92.

³⁶ *Pesti Hírlap*, 1909. szept. 21.; *Ország-Világ*, 1909. dec. 25.; *Róna Dezső*: Bánszky Sándor. Színházi Újság, Szeged, 1911. febr. 26.; *Magyar Művészet*, 1911. 255, 286.; *Szegedi szobrász sikerei*. SzH 1909. szept. 22.

³⁷ *Szegedi szobrászok Párizsban („Függetlenek”-kiállítása)*. Magyar kubisták. Bánszky és Csáky a kiállítók között. Délm. 1914. márc. 27.

együtt — internálótáborba vitték. Csáky-nak nem kellett velük mennie, mert ő már akkor francia állampolgár volt.

A Villefranche-i gyűjtőtáborban Bánszky és Szolcsányi egészen a háború végéig együtt voltak. Itt rajzokat, kisebb plaketteket és szoborvázlatokat készítettek. Ezek közül — Bánszky személyes dokumentumaival együtt — 1922-ben több mint negyven gipszből készült kisplasztikai tanulmány a szegedi múzeumba került. Legtöbbjük a háború során tönkrement. Helyi magántulajdonban levő munkái pedig elkallódtak.³⁸ Bánszky megmaradt művein a konstruktív, geometrikus mintázásra való törekvést tapasztalhatjuk. Jól tükrözi ezt a „Félelem” c. női félaktja, továbbá az

Bánszky Sándor: Galamb.
1917. kő. 11. cm. MFM

1917-ben alkotott „Galamb”. Szolcsányival közösen készített egy síremléket is egy gazdag francia család rendelésére. 1918 őszén, a Villefranche-i táborban spanyolnátha járvány ütött ki, melynek Bánszky is áldozatul esett.³⁹ A fiatalon — 30 éves korában — elhunyt, tehetséges szegedi szobrász torzóban maradt modern művészeti törekvéseiről csak érdekes plasztikai vázlatai vallanak. Bánszky Sándor érmei közül Lyka Károly a „Salome”, az „Orpheus” és az „Ecce Homo” c. alkotásait tartotta kiemelésre méltónak, a századforduló körüli magyar szobrászat terméséből.⁴⁰

*

Szeged képzőművészeti életének a századfordulótól kezdődő megújulását az első világháború kitörése 1914-ben megakasztotta. A helyi festők közül olyan tehetségek, mint Szöri József és a nem kevésbé reménykeltő *Teván István* (akinek „Népfölkelő” c. realista fejtanulmánya a szegedi múzeumba került) fiatalon estek. A háborús viszonyok közt eltelt négy esztendő alatt csak a szórványos kiállítások jelentettek némi művészeti életet a Tisza-parti városban. Ilyen megnyilatkozás volt a Bevonult Képzőművészek Kiállítása (1915) és Cs. Joachim Ferenc két alkalommal — 1914 és 1917-ben — megrendezett önálló tárlata. Rajta kívül még a műtermeikben csöndesen dolgozó *Papp Gáborról* és *Heller Ödönről* olvashatunk a korabeli helyi újságban. Az ágyúzajos évek front mögötti Szegedének legjelentősebb művészeti mozgalma az itteni múzeum élén álló Móra Ferenc nevéhez kötődik. 1917 tavaszán alakult meg a *Szegedi Művészbarátok Köre*, mely a helyi műgyűjtők alkotásaiból kiállítást rendezett.⁴¹ A tárlat katalógusába Móra írt előszót. Szeged képzőművészetének 1914—18-ig csak pislákolva égő tüze a századeleji helyi társadalmi és művészeti mozgalmak eredményeként a Tanácsköztársaság idején fog ismét fellángolni.

³⁸ Bánszky Sándor nagyjértékű szobrai a szegedi rongypiacon. Délm. 1927. áprl. 12.

³⁹ Bánszky Sándor párizsi éveiről és a Villefranche-i gyűjtőtáborba való kerüléséről, továbbá az itt bekövetkezett haláláról az akkor vele együtt levő azóta elhunyt barátja, Szolcsányi Gyula — szegedi sírköszobrász szolgáltatott adatokat.

⁴⁰ *Lyka Károly*: Szobrászatunk a századfordulón. Bp. 1954. 75.; Itt említjük meg, hogy *Csongor Győző*—*T. Simon Ilona*: Szeged érmészete c. dolgozatában (Móra F. Múzeum Évkönyve, 1969. Szeged, 1970.) Bánszky Sándortól származó alábbi plaketteket ismertetik: 1. „Schulek Frigyes”. 2. „Hölgy a szélben”. 3. „Az első csók”. 4. „Orpheus”. 5. „Salome”. 6. „Kaszáló paraszt”. 7. „Magvető”. 8. „Mózes”. 9. „Napoleon”. 10. „Beethoven”. 11. „Wagner Richard” 12. „Mater Dolorosa”. 13. „Ecce Homo”.

⁴¹ *Móra Ferenc*: Szépségkeresők. — Szegedi Műbarátok Körének kiállítása. Katalógus. Szeged, 1917. 3—9.

SZOCIALISTA MŰVÉSZETÜNK ELŐZMÉNYEI

A századfordulótól kezdve városunk társadalmi mozdulatlanságát megzavarta az egyre erősödő helyi munkásmozgalom. A szegedi dolgozók először 1905-ben kapcsolják egybe gazdasági és társadalmi követeléseiket nagy sztrájkkkal. Egyetértett velük több olyan haladó gondolkodású képzőművész, aki korának ellentmondásos társadalmi rendszerével és a közállapotokkal szemben elégedetlen volt. A társadalmi megújítást utópista szocialista módon képzelte el a tolsztojánus Károlyi Lajos festőművész; a realisabb Szöri József kultúrmissziót vállalt: a Szegedi Munkás Szabadiskolában tanított, ahol Juhász Gyula előadásokat tartott.

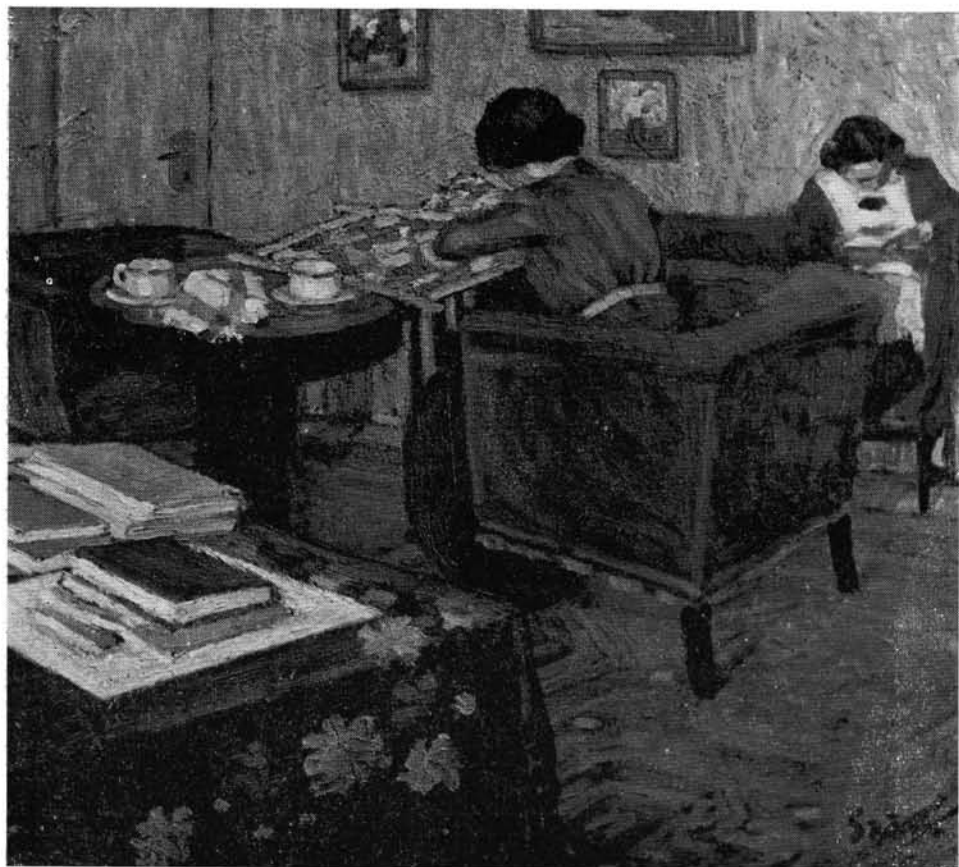
Midőn Csáky és szegedi művésztszairai, Szöri és mások tízes évek körül Párizsba vándoroltak, Aradi Nóra megállapítása szerint, „...szembeötlőek voltak még az éppen csak polarizálódni kezdő szocialista és avantgarde törekvések közös vonásai: közös talajról fakadt tiltakozásuk a polgári életforma ellen, és ez a tiltakozás egyre általánosabb tagadásba torkollott. De éppen a tagadás mikéntjében váltak el egymástól a szocialista tendenciák és az egykorú kritikai vagy avantgarde irányok: a szocialista pozíciójú művész nem állt meg itt, nem elégedett meg a pusztán tagadással. Ugyanazok a formakeresések, amelyek az avantgarde törekvéseket jellemezték, jelen voltak a korszak legegységesebb realista tendenciáiban, de emitt alárendelt szerephez jutottak, eszközként járultak hozzá a belső forma, a már világnézeti meghatározottságú struktúra kialakításához, és nem abszolutizálódtak az alkotómunka céljává, mint az avantgarde-ban.”¹

Szöri, a „csöndes forradalmár”

Míg Brummer, Csáky és Bánszky Párizsban elért sikereikkel ösztönözték az itthoni képzőművészeket, addig, ha szerényebben is, de *Szöri József* (1878—1914) hazahozta és képeivel dokumentálta a Párizsban tanulmányozott posztimpreszionista piktúra eredményeit. Szöri progresszív szellemiségét és festészetét mintegy összekötő kapocsnak látjuk a századelő újat kereső és a forradalmat megvalósító Tanácsköztársaság képzőművészete között Szegeden. Korán, még 1914-ben elesett a harc téren, a proletárdiktatúra képzőművészeti életének megújításából így nem tudta kivenni részét, azonban így is egyik jelentős előkészítőjévé vált.¹

E tárgy kör rövid összefoglalását adja a szerző „Szeged képzőművészete a Tanácsköztársaság idején” c. dolgozata. — Tanácsköztársaság Csongrád megyében. Hmvhely. 1959. 157—168.; Ide kapcsolódik még *Szelesi Zoltán*: „Szegedi művészek a munkásmozgalomban” c. tanulmánya. — Móra F. Múzeum Évkönyve, 1966—67. Szeged, 1967. 173—187.

¹ *Aradi N.*: i. m. 66.

Szöri József: Interieur. 1910—13 k. o. v. 71×85 cm MFM

Középiskoláit Szöri József Szegeden, az egyetemet pedig Budapesten végezte el. Igazi elhivatottságát mindig a festészet iránt érzett, ezért jogi tanulmányait megszakítva, 1900-ban Münchenbe ment, ahol Hollósy Simon festőiskolájában képezte magát. Ezt követően Nagybányán is dolgozott. 1904-ben ügyvédi vizsgát tett, s kilenc év múlva — miután a festészetből nem tudott megélni —, irodát nyitott Szegeden, de szabad idejét ezután is a művészetnek szentelte. 1905-ben egy helyi tárlaton állított ki először, majd három év múlva a KÉVE (Magyar Képzőművészek és Iparművészek Egyesülete) tagja lett. Itt Szablya-Frischauf Ferencnél folytatta tanulmányait, majd a művészegyesület fővárosi és külföldi rendezvényein sikeresen szerepelt. 1909-ben Párizsba ment tanulmányútra, ahol nem az avantgarde-ok, hanem a neki megfelelőbb posztimpreszionista mesterek, a fauves-ok alkotásai gyakoroltak rá hatást. Főleg a tiszta színek, a világos képszerkesztés, a friss előadásmód eredményeit sajátította el. Alkotásainak témáit a városi és falusi emberek életéből és környezetéből merítette. Képeit dekoratív színharmónia jellemezte. Lokális, telthatású vörösek, kékek és zöldek uralkodnak jól szerkesztett kompozícióit. A „Téli városrészlet”, az „Interieur”, az „Utcasprő”, valamint „Önarckép”-vel és Kun Józsefről készített portréjával együtt még más művei a szegedi múzeumban vannak. Az aránylag kevés

Szöri József: Téli városrészlet.
1910—13. o. v. 71×54 cm. MFM

Szöri festmény néhányát a művész nemrég elhunyt özvegye, Boga Lujza ötvösművész nő őrizte, de néhány szegedi családnál is fellelhető pár szép képe.²

Szöri természetileg szerény, csendes ember volt, aki nem kereste a nyilvános magamutatásokat. De nem élt elefántcsonttoronyban sem. Művészi tevékenysége során figyelemre méltó cikkeket írt az aktuális tárlatokról.³ Barátságban állott Czibula Antallal, az ismert nevű szegedi ügyvéddel — későbbi direktóriumi taggal —, akiről karakterisztikus portrét festett. A Szegedi Munkás Szabadiskolában — Czibula és Holló József mellett — Szöri előadóként működött, aki a művészettörténeti tájékoztatásokat képtári látogatásokkal kötötte össze.⁴ Nemcsak mint dokumentum, hanem művészi alkotásként is megemlíthető Szörinek az a kis olajvázlata, mely a szabadiskola egyik esti előadását ábrázolja. Az első világháború előtt, a radikálisok által szervezett népgyűlés előkészítésében s a párt szegedi alapítóinak sorában Szöri aktívan részt vett. Pályájának derekán, 36 éves korában Uzsoknál hősi halált halt.⁵

1915 nyarán hazahozott hamvait Szegeden nagy részvét mellett temették el.⁶ A fiatalon elhunyt érdemes festőről Móra Ferenc szép nekrológiájában — többek között — így írt: „...a boldogításnak és a társadalomra való hasznosságnak nagyon sok energialehetősége múlt el vele és a modern magyar festészetnek egyik, külföldön is több ízben méltatott, nagyigéretű tehetsége volt.”⁷ Az újabb kutatás Szöri Juhász Gyulához és Tornyai Jánoshoz fűződő kapcsolatait emelte ki, akik Balázs Bélával és Bölöni Györggyel elismerői voltak Szöri József művészetének.

Képzőművészeink a Tanácsköztársaság alatt

A szegedi képzőművészet szocialista hagyományainak kibontakozása annak köszönhető, hogy a Tanácsköztársaság alatt itt is felpetreződött a kulturális élet. Ahogyan a proletárforradalom hazai győzelmének feltételei országszerte egyre érettebbé

² A művészeti ösztöndíj. SzH 1907. aug. 1.; *Kézai Simon*: Szegedi művészek (Szöri József). SzH 1909. okt. 8.; *Lengyel Vilma*: Heller Ödön, Károlyi Lajos, Szöri József. — Magyar Képzőművészek szegedi reprezentatív kiállítása. 1930. Munkácsy Céh. Szegedi Fészek Klub. Katalógus, képekkel. 43—46.

³ Szöri József: Tornyai János bajai tárlata. — *A Jövendő*, 1910. I. évf. 7—8.; *Szöri József*: Károlyi Lajos kiállítása. Délm. 1910. dec. 25.

⁴ *Csongor Győző*: Szegedi munkásmozgalmak a XX. század elején. — Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1966—67. Szeged, 1968. 203—216.

⁵ Szöri József. *Művészet*, 1914. 409.

⁶ Egy sír. Szeged és Vidéke, 1915. jún. 16.

⁷ *Móra Ferenc*: Szöri József. — *M. F. Szegedi tulipános láda*. Bp. 1936. I. 158—161.; *Apró Ferenc*: Szöri József. — Szegedi Műsor, 1973. okt. 8—9.; *Tiszatáj*, 1973. júl. 7. sz. 83—84.

váltak, úgy bontakozott ki fokozatosan a szegedi irodalom-, zene- és képzőművészet szocialista arculata is. Festőink és szobrászaink legöntudatosabbjai: *Hódi Géza, Gergely Sándor, Károlyi Lajos, Dinnyés Ferenc, Tardos-Taussig Ármin, Papp Gábor, Cs. Joachim Ferenc, Kukovetz Nana, Vlasics Károly* és mások mindinkább arra törekedtek, hogy kollektívába tömörülve közös erővel harcoljanak a helyi képzőművészet fellendítéséért.

A Tanácsköztársaság alatti Szeged szocialista képzőművészetének előzményei az első világháború után a Szovjetunióból hazatért hadifoglyok agitációs munkájában gyökereznek. *Hódi Géza* és *Kovács Ágoston*, helyi származású festők több évet töltöttek együtt a tomszki fogolytáborban, ahol színelőadások díszleteit készítették közösen. 1918 nyarán a szocializmus eszméivel tértek haza. Itthon beszélgetésekben tájékoztatták az embereket és művészkollégáikat az Oroszországban végbement forradalmi változásokról. Kettőjük közül — a korábban képzőművészeti főiskolát végzett — *Kovács Ágoston* (1888—) Budapesten vállalt rajztanári állást, és a fővárosi kiállításokon — Szegedi Kovács néven — gyakran szerepelt. 1919-ben a Hadviselt Művészek Kiállításán mutatta be fogsága alatt készített akvarelljeit. Újabb vízfestményeit 1923-ban a Nemzeti Szalonban állította ki, melyekkel díjat nyert. Később a Múcsarnokban is sikere volt (1929). „Madonna” c. olajfestménye (1908) egy helyi műgyűjtőtől 1974-ben a szegedi múzeumba került.

A proletár ügyért való harcban a Szegeden maradt *Hódi Géza* (1881—1942) példamutatóan helyt állt, ezért róla szólunk részletesebben. Hódi egy szegedi hajóács fia volt. Tanulmányait a képzőművészeti főiskolán, Balló Ede mellett végezte Herman Lipót évfolyamtársaként, aki szeretettel emlékezett meg róla.⁸ Stúdióit Hódi ezután Münchenben, Hollósynál folytatta, de ezt megelőzőleg rövid ideig Rómában is tartózkodott. 1905-ben hazatért Szegedre és rajziskolát nyitott. Ekkor festette egyik jelentős képét, a „Vízfordók”-kat, amely más alkotásaival együtt a Móra Ferenc Múzeum tulajdona. 1907-ben történt házassága után másfél évre ismét Münchenbe utazott. Baráti viszonyba került Hollósyval, aki szívesen látta el tanácsokkal. Hódi ekkoriban festette feleségéről azt a portrét, amely nagyon megnyerte Hollósy tetszését. 1909-ben Hódi hazatért Münchenből és felesége szüleinél, Kiskunhalason telepedett le. Családja tagjairól és önmagáról készített bensőséges arcképei, valamint világos tónusú plein-air tájbrázolásai jelzik ezt a korszakot. Kapcsolatait budapesti és szegedi művésztársaival Halasról is fenntartotta. A szegedi és a fővárosi tárlatokon kívül, 1912-ben Párizsban is kiállított. Az Alföldi Művészek Egyesületének megalakulásában Hódi Géza jelentős szervezőmunkát végzett.⁹

Hódi biztatón induló fejlődését megakasztotta a világháború. 1914-ben bevonult, s az orosz frontra vitték. Itt a következő évben fogságba esett. A tomszki fogolytáborba került, ahol három és fél év alatt a művészetével is foglalkozhatott. A Tisza

Hódi Géza: Vízfordók.
1905. o. v. 86×113 cm. MFM

⁸ Herman Lipót: Akik lemaradtak. Pesti Napló, 1932. márc. 27.

⁹ Művész, 1913. 235.

mellékéről elszakadt festő a barakk fagyos ablakán keresztül örökítette meg a szibériai hidegben el-elsuhanó szánokat, friss vázlatokban („Téli táj”, 1916). Sok képen láthatjuk, hogy érdeklődéssel szemlélte az orosz táj jellegzetes vonásait és a környéken dolgozó parasztok munkáját. Kisméretű, de a fogolytábor életét hűen érzékelhető alkotásait főleg akvarellal festette.¹⁰ A tomszki fogolytáborból 1918 júniusában a kommunizmus győzelmébe vetett hittel tért haza. Budapesten a Művészeti Dolgozók Szakszervezetében előadást tartott az orosz viszonyokról, majd ősszel Szegedre jött pártmunkát végezni, s részt vett az Őszirózsás forradalomban. 1919 tavaszán, a Kiskunhalason megalakult direktórium tagja lett. A művészeti és közoktatási teendők végzését bízták rá. Részt vett Szeged szocializálódo képzőművészetének kialakításában is.¹¹ A Tanácsköztársaság bukása után Hódinak menekülnie kellett. Emigrálásának első öt évét Szabadkán töltötte, s az ott élő kommunista művészekkel: *Oláh Sándorral*, *Balázs G. Árpáddal*, *Csovicsal* és *Kopilovittyal* együtt elindították Szabadkán a két világháború közti művészeti életet.¹² 1926 tavaszán kiállítást rendezett Szegeden.¹³ Az itt bemutatott „Fehérruhás nő” c. kiemelkedő plein-air képét a helyi múzeum őrzi. Hódi politikai múltja miatt szülővárosában nem maradhatott, családját itthon hagyva Bécsbe emigrált. Az osztrák fővárosban kommunistákkal került összeköttetésbe. Tíz évi bécsi emigrációja alatt főleg oroszországi emlékei alapján festette ismertté vált trojkás képeit. Ezeket rendszeresen hazaküldte Szegedre, hogy családja anyagi gondjain enyhítsen. E szükségből festett képek azonban finom hangulatokat tükröző művészetét felhígították. 1935-ben útlevél nélkül érkezett vissza szülővárosába. Itthon kommunista múltja miatt mellőzték és 1942-ben bekövetkezett haláláig szegénységben kellett élnie.¹⁴ Hódi Géza azok közé tartozott, akik feláldozták tehetségüket a proletáriátus ügyéért, melyet mindvégig hűen szolgáltak. 1956-ban Szegeden emlékkiállítás rendeztek alkotásaiból.¹⁵

A munkásmozgalmi tevékenysége miatt emigrálni kényszerült, és 1909-ben Szegedre került litván származású *Eidus Bentian* forradalmi nézetei is jó talajra leltek a szegedi képzőművészek között. A városunkban fogtechnikusként dolgozó Eidus Bentian „...baráti körében — írja Péter László —, a szegedi munkásmozgalom és a szellemi élet legkiválóbbjai tartoztak. Móra Ferencsel, Juhász Gyulával a forradalmak alatti közös szereplés hozta össze. Háza mindig nyitva állt a szegedi írók és festők előtt: Károlyi Lajosnak, a jeles szegedi festőnek hosszú ideig adott hajlékot, el látást ... Így látta vendégül szegedi tartózkodása idején József Attilát is.”¹⁶ Az 1919-

¹⁰ (*Nagy Dezső*) -y-ő: Hódi Géza kiállítása elé. Délm. 1955. jún. 9.; *Szelesi Zoltán*: Kiállítás Hódi Géza festőművész oroszországi műveiből. — Katalógus. MSZT Képzőművészeti Szakosztály, Szeged, 1955. június.

¹¹ Nem lesz szegedi művésztanács. Délm. 1919. márc. 2.; A Szellemi Munkások Szakszervezetének ülése. Délm. 1919. márc. 6.; Megalakult a Szegedi Képzőművészek Szakszervezete. Délm. 1919. áprl. 27.

¹² *Szelesi Zoltán*: Szeged és Szabadka képzőművészeti kapcsolatairól. Tiszatáj, 1967. október 10. sz. 922—924.

¹³ *Kraszna József*: Hódi Géza. Színház és Társaság, 1926. máj. 10.; (*Lengyel Vilma*) l. v.: Hódi Géza tárlata a Kass-halljában megnyílt. Délm. 1926. máj. 26.

¹⁴ *Csányi Piroska*: Miből élnek a szegedi festők? Délm. 1938. dec. 25.; Hódi Géza festőművész halála. Délm. 1942. febr. 26.

¹⁵ Hódi Géza és Parobek Alajos szegedi festők emlékkiállítása. Délm. 1956. okt. 9.; Szegedi Képzőművészek Retrospektív Kiállítása. 1945—1958. Szeged, Móra Ferenc Múzeum Képtára, 1958. Katalógus. Képekkel. Bev.: *Szelesi Zoltán*: A munkásmozgalomban részt vett szegedi festőktől rendez megemlékezést a Hazafias Népfőnt. Délm. 1961. nov. 3.; Szegedi képzőművészek ünnepi megemlékezései. Délm. 1961. nov. 7.

¹⁶ *Péter László*: Eidus Bentian. Emlékezés a munkásmozgalom egyik szegedi harcosára. Délm. 1955. jan. 16.

ben megjelent „Munka után” c. kis írásgyűjteményében — melyet a Szegedi Munkáskönyvtárnak ajánlott —, többek között Károlyi Lajossal is foglalkozik, akit „igazi művész”-nek tartott. Eidus szerint: „...az igazi művész nem céloz egyebet, mint magát teljesen odaadni a művészetnek és valami nagyot alkotni. Alkotni, nem azért, hogy magát gazdaggá tegye, hanem azért, hogy az emberiséget gazdagítsa”¹⁷

A helyi festőket, szobrászokat nemcsak Hódi Géza, Eidus Bentian és köre aktivizálták, hanem a szegedi proletáriátus egyre nagyobb arányú szervezkedése is büzdítette. A Szellemi Munkások Szakszervezetében létrejött képzőművész csoport is ennek eredménye volt. 1919 márciusában olyan indítványt készítettek, amely magába foglalta helyi festészetünk és szobrászatunk előrehaladásának feltételeit.¹⁸ Ennek legfontosabbjai: A művésztelep, állandó kiállítási helyiség, műtermes lakások és művészeti díjak létesítése, — napjainkban is érvényben levő, folyamatos megvalósítás alatt álló feladatok. A korabeli helyi sajtóban szinte naponta szó esik a képzőmű-

¹⁷ *Eidus Bentian*: Az igaz művész. (Károlyi Lajos festőművésznek ajánlva.) — Munka után. Szeged, 1919. 41—43.

¹⁸ A kultúra demokratizálódása Szegeden. A Szellemi Munkások Szakszervezetének javaslatai.

„A művészeti kérdések Szegeden állandóan mostoha elbánásban részesültek, minek oka egyrészt az, hogy a közönség iskolázottsága e téren meglehetősen elhanyagolt volt, másrészt az a közöny és hozzá nem értés, amivel ezt az ország fejlődése és kultúrája szempontjából legfontosabb kérdést, az erre hivatott tényezők intézték. Elérkezettnek látjuk az időt arra, hogy e téren a leggyökeresebb változás álljon be, és ehhez elsősorban szükséges, hogy arra hivatott művészek megfelelő befolyáshoz jussanak, hogy a művészetek demokratizálódása megkezdődhessen. Megfelelő intézményekre van szükségünk és az ehhez való áldozatkészségről ma már Szegednek elzárkózni nem szabad. Az erre vonatkozó indítványunkat a következő pontokba foglaljuk össze:

1. Indítványozzuk, hogy Újszegeden művésztelepet létesítsünk, ideiglenesen talán oly módon, hogy a luxusvillákat e célra lefoglaljuk. Ezen villákat műtermek számára át kell alakítani és az egyes művészeknek átengedni. Így módon a művészek lakáshoz és műteremhez jutván, egy törzsköös művészgárda letelepedését kezdeményezhetjük, mert hisz eddig saját benszülött művészeink is hazátlanok voltak Szegeden. Hivatkozhatunk ezzel szemben Nagybányára, Kecskemétre és Szolnokra, ahol a város nagy anyagi áldozattal művésztelepet létesített, ahol a megtelepedett művészek nemcsak országos, hanem európai hírv iskolákat alakítottak. Azon művészek számára, akik erre igényt tartanak, néhány hold föld adományoztassék, amelyen ők megfelelő kertgazdaságot, virág- és gyümölcsstermesztést folytathassanak. Ilyen gazdálkodás, tudvalevőleg a művészek lelkiéletének nagyszerű rugója és egyszersmind könnyebb megélhetésének is kitűnő eszköze. A fent nevezett városok példájára minden egyes művész évente legalább 4000 korona tiszteletdíjban részesüljön, amelynek ellenértéként a művészek kötelesek egy művésziskolát fenntartani, amelyben minden egyes művész hetenként egy-két félnapot tanít. Egy ilyen művésziskola olyan kiváló művész vezetése alatt, amilyen pl. a mi Károlyi Lajosunk, nagyszerűen alkalmas volna arra, hogy a nagyon is elvadult lelkeket megértő, szociális gondolkodásra és lelkes emberré alakítsa át, akire a leendő szociális állam nyugodtan támaszkodhat.

2. Szükség van egy állandó kiállítási helyiségre, ahol a művészek művei folyton a közönség szemei előtt legyenek. E célra kitűnően alkalmas a Stefánián levő várhelyiség. A szegedi művészek és írók nagyszerű összefogott helye volna ez, ahol a közönség állandóan kaphatna a művészekről, íróktól és költőktől előadásokat, felolvasásokat, vitákat és az eddig csak felületes szórakozások helyisége a kultúra nagyszerű templomává volna felavatható. Indítványozzuk azt is, hogy a szegedi városi színház minden vasárnap délelőtt a szakszervezet rendelkezésére álljon, hogy tagjai a nép számára ingyenes művészeti-, irodalmi- és tudományos előadásokat tarthassanak.

3. Indítványozzuk, hogy a Szegedi Képzőművészeti Egyesület a szegedi Szellemi Munkások Szakszervezetének adassék át, és ez a szövetség döntsön a Ferenc József- és egyéb művészeti alapítványok odaítélése felől is. Ugyancsak átadandó a szövetségnek az a negyvenezer korona, amelyet Ferenc József-szobor alapra gyűjtöttek, hogy ezen összeg a szegedi — (fájdalom) — nyomorba jutott művészek felségélyezésére és anyaggal való ellátására legyen fordítható.

4. Indítványozzuk egyszersmind, hogy az újszegedi kenderfonógyár szegedi raktárából megfelelő vászonmennyiséget a szegedi festők részére sürgősen kiutaljanak.

5. Végül indítványozzuk dr. Gaál Endre kultúrtaácsnok nyugdíjaztatását, akit a nyugalom koránál s törődöttségénél fogva amúgy is megillet, és hogy ezen állás betöltését művészeti és irodalmi kérdésekben jártas szakemberekre bizzák.” SzN 1919. márc. 7. Délm. 1919. márc. 7.

vészek ügyéről. Az eddig hangot nem kapott, vagy önkéntes hallgatásba búrkolódzott művészek most mind bátrabbak kezdenek megszólalni. Hosszabb, rövidebb elvi cikkek, gyakorlati javaslatok és éles viták váltogatják egymást. Leleplező módon állapítják meg, hogy „...sajnos, a múlt bűnei és mulasztásai égbe nőttek, a népet nemcsak a jogokból, de az élet és művészet nagy, mély, egyetemes szépségeiből is kizárták, kitagadták.”¹⁹ A múlt bírálataival azonban nem elégedtek meg, hanem igyekeztek kijelölni azt az utat, amelyen a művésznek a nép szolgálata érdekében haladnia kell. Érdekes javaslataik közül figyelemre méltó az a követelésük, hogy a király lovaszobrára szánt „Ferenc József-alap”-ból a nagy parasztvezérnek, Dózsa Györgynek állítsanak méltó emléket Szegeden, mert „...itt porladt ő el a mi homokunkban, itt kell neki ércebeöltözöten feltámadnia.”²⁰

A szegedi képzőművészeti élet szocialista mederbe történő irányítása azonban az eddig elmondottak alapján sem ment símán. A század elején jól indult és hasznos feladatokat megoldó Szegedi Képzőművészeti Egyesület ekkor már konzervatív intézménnyé vált, amely nem tudott lépést tartani az új idők követelményeivel. Tagjai pénzes műbarátok, bennfentes tanácsiak és a hozzájuk húzó művészek voltak, akik természetszerűleg minden reformtól idegenkedtek. Az egyesületbeliek és a szakszervezetbe tömörült, haladó szellemű festők, szobrászok között magától értetődő ellentét feszült.

A műtárgyak szocializálására 1919 március végén Szegeden is intézkedés történt. Elsősorban az országos hírvű Back Bernát-féle magángyűjtemény kép- és szoboranyagát akarták zár alá venni. E gazdag szegedi malomtulajdonos gyűjteményében — amint erről egy helyi katalógus beszámol — értékes művek tartoztak.²¹ A késő gótikus és reneszánsz-kori nürnbergi, rajnai, dunai- és tiroli iskolákból származó mesterektől őrzött képeket, s Lucas Cranach-műve is volt. Az itáliai festők közül a XV. századi umbriai-iskolába tartozó művészekről szerepelt nála néhány kép. A gyűjteményével foglalkozó cikkek szerint Pinturicchió, Moretto, Ribera és Maulbertsch képviselve voltak anyagában. Plasztikai alkotásainak sorában jelentősnek számított egy késő reneszánsz, dél-német szobrásztól való, szenteket ábrázoló hársfaszobor. Ő volt az első, aki Nyilasy Sándor, Károlyi Lajos és más helyi festők képeinek otthonában helyett adott. A Back-gyűjtemény zár alá vétele nem történhetett meg, mert a tulajdonos vagyont érő képeit 23 ládában idejében Budapestre szállította. A legértékesebbeket 1920 novemberében a Szépművészeti Múzeum mutatta be.²²

Abból a március elején hozott fontos indítványsorozatból, amely magában foglalta a helyi képzőművészet fellendítésének feltételeit, a proletárhatalom szegedi felszámolása után csak annyi valósulhatott meg, amennyit sok küzdelem árán a legaktívabb művészeink kiharcoltak. Ilyen volt a *Szegedi Művészeti Szabadiskola*²³ létrehozása is, amely *Gergely Sándor* szobrászművész nevéhez fűződik. Gergely olyan művészeti szabadiskolát tervezett, amely szerinte „...nem a múlt sablonjaira épül, nem csontos, kiszáradt akadémiai tanárokkal az élén, hanem fiatal, lelkes emberekkel, akik a most születő új renaissance harcosainak érzik magukat.”²⁴ A Szegedi Mű-

¹⁹ Művészetet a népnek! Délm. 1919. márc. 8.

²⁰ *Csipke*: A Ferenc József alap. Délm. 1919. márc. 9.

²¹ A Szegedi Képzőművés Céh Egyházművészeti és Világi Képzőművészeti Kiállításának Tárgymutatója. Szeged, 1938. Képekkel.

²² A ferencesek, minoriták és Back Bernát műkincsei. Délm. 1919. márc. 30.; Back Bernát. Szeged, 1920. nov. 25.; A Tanácsköztársaság Szegeden. Utazás a műkincsek körül. Délm. 1969. márc. 14.

²³ Szegedi Művészeti Szabadiskola: SzN 1919. áprl. 28.; Délm. 1919. áprl. 29.; SzN 1919. máj. 4.; Délm. 1919. máj. 4.; SzN 1919. máj. 9.; Délm. 1919. máj. 11, 13—14, 21, 28.

²⁴ *Gergely Sándor*: Művésziskola Szegeden. Délm. 1919. áprl. 17.

vészeti Szabadiskolát 1919 május 15-én az akkori Bohn-féle internátusban (ma Lenin krt. 43.) Gergely Sándornak sikerült is megnyitnia. A vezetésével irányított tanfolyamon kiváló helyi szakemberek működtek közre. Az irodalom és filozófia oktatását Juhász Gyula vállalta, alakrajzot Heller Ödön, szobrászatot Gergely Sándor, az iparművészetet Raffay László tanította. Anatómiát dr. Kovács Ferenc, zeneelméletet pedig Fichtner Sándor oktatott. A foglalkozás naponta 8—12-ig és 15—19-ig tartott. A tandíjat hatvan koronában állapították meg, de a tehetséges, szegénysorsú növendékeket ingyen tanították. A szabadiskolába alig egy hét alatt több mint százán jelentkeztek felvételre. A művészeti nevelést végző szabadiskola egy hónap múlva nagyobb helyiségbe, a Mars téri felsőipariskola (ma Marx téri Felsőfokú Élelmiszeripari Technikum) épületébe költözött.

1919 tavaszán a „Tűz” c. folyóirat köré tömörült haladó szellemű helyi irodalmi társaság egymás után rendezte sikeres előadásait, melyeken sokszor Juhász Gyula konferált. Ilyen alkalommal szerepelt először az egyik irodalmi esten *Gergely Sándor* (1888—1932) is. A hódmezővásárhelyi születésű, fiatal, tehetséges szobrászt Juhász Gyula is igen nagyra becsülte, kiállításokon szereplő műveiről mindig elismeréssel írt.²⁵ 1920 elején egy verset is ajánlott neki.²⁶ Kölcsönös tiszteleten alapuló baráti kapcsolatuknak ezenkívül szép bizonyítéka az a bronzszobor, melyet Gergely Sándor ezidőben mintázott Juhász Gyuláról. A költő szoborportróját — Eidus Bentiané ajándékaként — ma a Móra Ferenc Múzeum őrzi. Juhász Gyulához kötődik még Gergely Sándornak egy linómetszete, mely a neves poéta 1919-ben megjelent „Ez az én vérem” c. verses füzetének fedőlapját díszíti. Itt jegyezzük meg, hogy Gergely grafikai tevékenysége során számos ex-librist készített, melyeken a felmagasztalt munka és a társadalmi kollektívitás gondolata fejeződik ki. A szegedi képzőművészet tanácsköztársasági korszakáról általában megállapítható, hogy e történelmi jelentőségű időszak szegedi művészeti eseményeinek motorja Gergely Sándor volt.²⁷ Az első világháborút végigkatonáskodta, majd Szegeden telepedett le, hogy itt a 19-es művészeti események leglelkesebb embereként dolgozzon. Gergely nemcsak nagy energiájú szervező volt, hanem fáradhatatlan alkotóművész is. Barátja és harcostársa, Juhász Gyula 1918 nyarán így jellemezte őt és alkotásait: „Gergely Sándor azok közül a robusztus fiatalok közül való, akik egy eljövendő, a mainál egészségesebb és öntudatosabb magyar képzőművészet úttörői... Mámor és ritmus él a dolgaiban, a táncosnő figuráiban, a büsztjeiben, a rajzaiban éppen úgy, mint a szobraiban. Közeleli rokonságot tart a komolyabb expresszionista törekvésekkel, de a Boccioni-k túlzása nélkül.”²⁸

Gergely Sándor nemcsak Szegeden lett ismert, hanem Budapesten is halatott magáról. A magyar aktivisták híveként, a Kassák Lajos vezette MA-ista csoport tagjaként részt vett pesti kiállításokon is. Itt szerepelt művei közül kiemelkedik egy márvány torzó és a „Tabu” c. szobra, mely a szegedi múzeumba került. „Anya és gyermeke” c. kisbronzát annak idején Petrovics Elek szerezte meg a Szépművészeti Múzeum számára, az utóbbi években pedig két plakettja és a „Táncosnő” c. bronzszobra a Nemzeti Galériába jutott. Néhány sikeres alkotása — mint pl. a felesége portréja — magántulajdonban lappang. Műveit vizsgálgatva úgy találjuk, hogy Gergely alkotásaiban az elementáris súly által lenyűgözött tehetetlen erő és a betel-

²⁵ (*Juhász Gyula*) *J. Gy.*: Gergely Sándor. Délm. 1918. jún. 29.; Irodalmi est. Délm. 1919. jan. 8.

²⁶ *Juhász Gyula*: Gergely Sándornak (vers). Délm. 1920. febr. 15.; Juhász Gyula összes versei. Bp. 1959. 536.

²⁷ Megalakult a Szegedi Képzőművészek Szakszervezete. Délm. 1919. áprl. 27.; Szegedi Művészeti Szabadiskola. Délm. 1919. áprl. 21.

²⁸ (*Juhász Gyula*) *J. Gy.*: Gergely Sándor. Délm. 1918. jún. 29.

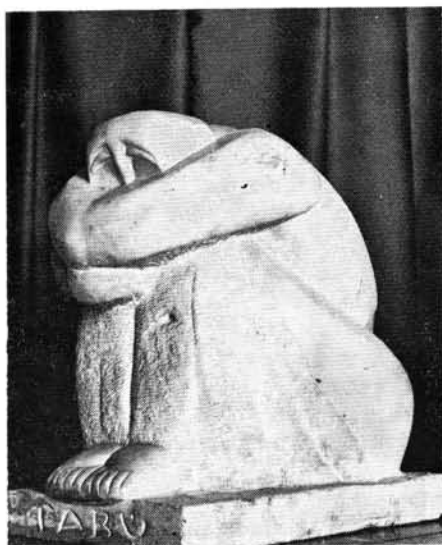

Gergely Sándor: Juhász Gyula. 1918. bronz. 32 cm. MFM

jesülés felé törő emberi szabadságvágy vég-
sőkig feszülő ellentéte érvényesül. Kifeje-
zésmódja előbb szigorúan konstruktív és
geometrikus, később a zárt formák fella-
zulnak és impresszionisztikusan kötetlen
ritmusúvá válnak. Plasztikáiban mindkét
esetben érvényesül a monumentalitás ígé-
nye.²⁹

A Tanácsköztársaság alatt a szegedi
festők és szobrászok egy ideig csak csoport-
ot képeztek a Szellemi Munkások Szak-
szervezetében, 1919 április végére azonban
külön művészeti szakszervezetük lett. En-
nek elnökévé Papp Gábor, alelnökévé pe-
dig Cs. Joachim Ferenc helyi festőművésze-
ket választották. A szakszervezet első fel-
adatának egy kiállítás rendezését tervezte,
melyet a Kultúrpalotában akart létrehozni.
A tárlat május 29-én meg is nyílt. A sze-
gedi múzeum három termében 24 művész
211 festményt, grafikát, szobrot és iparmű-
vészeti tárgyat állított ki.³⁰ A katalógus
előszavaként Juhász Gyula többek között

Gergely Sándor: Tabu.
1918. f. márvány, 39×36 cm. MFM

ezt írta: „...Ez a kiállítás ígéret, amelynek beváltása egyaránt múlik a művészeken és a közönségen, akik ne csak keressék, de találják is meg egymást és induljanak el együtt az új úton, új szépségek és új élet felé.”³¹ A Tanácsköztársaság központi szerveitől elszakított Szeged haladó képzőművészeinek bátor kiállása volt ez a tár-
lat, amellyel az első magyar proletárdiktatúra mellett tüntettek. Juhász Gyula is
hosszú cikkben méltatja a kiállítást, s a „...lobogó győzelem zászlajának” nevezi,
amely „...a szépség diadalát jelenti, a fájdalmas és nyomorúságos valóság felett.”³²
Idegen fegyverek védelme alatt ugyanis ekkor kezdődött az ellenforradalom kibon-
takozása. A francia hadosztály-bíróság a helyi reakciós erőkkel egyetértésben ezek-
ben a napokban ítélte halálra és hurcolta el a szegedi munkásmozgalom legjobbjait.

A kiállításról a szegedi lapok egybehangzó dicsérettel írtak. A tárlat tömegsike-
rét tükrözi, hogy már az első héten kétezerre emelkedett a látogatók száma. Hang-
versenyeket és irodalmi előadásokat rendeztek a kiállítási termekben. Juhász Gyula
is több alkalommal tartott előadást a tárlaton a munkás-látogatók számára.³³

Ez után a sikeres tárlat után, amely 1919 tavaszán méltó kifejezője volt a szegedi
képzőművészet élniakarásának, semmi jó nem következett. A legtöbb művésznek

²⁹ *Szelesi Zoltán*: A Tanácsköztársaság szegedi művészmártírjai. Délm. 1959. áprl. 2.; *Szelesi Zoltán*: Emlékezzünk Juhász Gyulával az elfelejtett Gergely Sándorról. Művészet, 1962. augusztus III. évf. 8. sz. 14–15.

³⁰ Kiállítás a Kultúrpalotában. Szeged és Vidéke, 1919. máj. 17.; Kéпкиállítás. Délm. 1919. máj. 17.

³¹ *Juhász Gyula*: A művészekről a közönségnek. Szegedi Képző- és Iparművészek Kiállítása a Kultúrpalotában. Katalógus. Szeged, 1919. május 3–6.

³² *Juhász Gyula*: Szegedi Képzőművészek Kiállítása a Kultúrpalotában. Délm. 1919. máj. 18.

³³ A szegedi művészek kiállításának megnyitása. Délm. 1919. máj. 20.; A tárlaton. Délm. 1919. máj. 23.; C. S.: A tárlat. SzN 1919. máj. 25.; Délm. 1919. jún. 1.; Délm. 1919. júl. 19. Juhász Gyula előadása a képzőművészeti tárlaton. Délm. 1919. máj. 25.; Délm. 1919. jún. 1.; Hangverseny a tár-
laton. Délm. 1919. máj. 28.; Délm. 1919. máj. 31.; Munkáselőadás a kéпкиállításán. SzN 1919. jún. 1.; Délm. 1919. jún. 1.

meg kellett válnia Szegedtől. Kukovetz Nana festőnő azonban, aki szinte egész életét utazással töltötte, Párizs, Róma és Szeged között, ezúttal nem ment sehová, itthon maradt. A Tanácsköztársaság egyik helyi művész-mártírja lett. Pályájáról és haláláról szólnunk kell.³⁴

Kukovetz Nana (1885—1919) egy kisjövendelmű szegedi kocsifényező lánya volt. Már serdülő korában kedvet érzett a festészet iránt, melyhez kezdeti impulzust az akkor szomszédjukban lakó Tóth Molnár Ferenc népi tárgyú képeitől kapott. 1902-ben szülei nagy anyagi nehézségek árán tudták őt küldeni pár hónapra a nagybányai művésztelepre, ahol Ferenczy és Réti körében kitűnő képzésben részesült. Szegénységük miatt azonban tanulmányait nem tudta folyamatosan végezni. Nagybányára csak 1906-ban mehetett ismét, mivel első kiállítása után elnyerte Szeged művészeti ösztöndíját.³⁵ Rajta kívül ez évben még két szegedi művész, Brummer József és Vigh Ferenc szobrászok tartózkodtak Nagybányán. Kukovetz Nanából is érdeklődést váltottak ki a Nagybányán dolgozó, Párizst járt kollegák művészeti hírei. A francia főváros vonzotta mindazokat, akiket megejtett az avantgarde áramlat szuggesztív varázsa, mely szellemében és formai felfogásában ellentétben állott az akadémikus festészettel. Kukovetz Nanának is minden vágya az volt, hogy eljuthasson a művészeti megújhódást jelentő Párizsba. Ennek érdekében 1908 őszén Szegeden kiállítást rendezett.³⁶ Tárlatának bevételéből óhajtotta fedezni útiköltségét. A francia fővárosban az Académie de Chemière növendéke lett. Itt azonban — mivel az ösztöndíjat közben megvonták tőle — nagy nyomorban élt, s haza kellett jönnie. Újra kezdte az egészszet, ismét kiállítással szerzett némi pénzt és megint visszatért Párizsba, hogy ott, ha nélkülözve is, de a számára szükséges művészeti atmoszférában élhessen. Kukovetz Nana akkori sorsáról így írt később egyik magyar művész társa: „Ott élt köztünk Párizsban ez a bohókás kedvű, hihetetlen szolgálatkész, minden megbízásra hajlandó csúnya lány, és olyan művészettel nyomorgott, hogy szinte imponált.”³⁷

Mindezt nem lehetett sokáig csinálnia. Így történt, hogy az idegenben sínylő szegedi festőnő 1909 januárjában súlyosan megbetegedett. Törékeny szervezete nem bírta tovább a nélkülözést és a hideget, a rátörő tifusz maga alá gyűrte. Hónapokig lázban feküdt, elhagyatottan, ápolás nélkül. Mikor betegségének híre eljutott Szegedre, a közvélemény lelkiismerete felébredt iránta. Néhány haladó szellemű újság-cikk bátran ostromozta a tanácsot, amely mostohán elzárkózott támogatásától, de adakozásra is felhívta a közönséget. A Szegedi Híradó Szerkesztősége szervezte meg a gyűjtést és rövid idő alatt több mint 400 korona jött össze, melyet eljuttattak a beteg művésznőnek.³⁸ Kukovetz Nana felgyógyulása után hazajött Szegedre és özvegyé vált édesanyjával a legszűkösebb viszonyok között tengődött. Megélhetésük biztosítására szerény lakásukban festőiskolát nyitott. A tanításból származott csekély keresetét kiegészítették még néha azok a Párizsból érkező frankok, melyeket a francia műkereskedők küldtek egy-egy ott eladott régebbi alkotásáért.³⁹ 1913-ban ismét

³⁴ Kukovetz Nanáról összefoglaló cikket írt, *Szelesi Zoltán*: A Tanácsköztársaság szegedi művészmártírja: Kukovetz Nana. *Művészet*, 1960. dec. I. évf. 5. sz. 18.; *Szelesi Zoltán*: Kukovetz Nana. *Tiszatáj*, 1969. aug. XXIII. évf. 8. sz. 738—742.

³⁵ Egy szegedi festőművész kiállítása. *SzH* 1906. okt. 7.; *Janeiro*: Kéпкиállítás a Rudolf téren. Szeged és Vidéke 1906. nov. 6.; Képvásárlás. *SzH* 1907. máj. 19.; A művészi ösztöndíj. *SzH* 1907. aug. 1.

³⁶ (*Szalay János*) *Szaján*: Őszi kéпкиállítás Szegeden. *SzH* 1908. okt. 7.; A kéпкиállításon. *SzH* 1908. okt. 16.; Kukovetz Nana kiállítása. *SzH* 1908. okt. 16.; Kukovetz Nana kiállítása. *SzH* 1908. okt. 18.

³⁷ *Kiss Ferenc—Tornelli Sándor—sz. Szigethy Vilmos*: Szeged. Bp. 1927. 318.

³⁸ Kukovetz Nana Párizsban. *SzH* 1909. febr. 10.; Kukovetz Nana. *SzH* 1909. febr. 16.; Nana éhez. *SzH* 1909. febr. 21.; Kukovetz Nanát segít. *SzH* 1909. márc. 3.

³⁹ *Gereben F. Ödön*: Szegedi festőnő képei Párizsban. *SzH* 1910. szept. 30.;

megkísérelte elnyerni Szeged művészeti ösztöndíját, melyet a helyi közvélemény nyomására a tanács kénytelen is volt neki odaítélni.⁴⁰ A kapott összegből újból külföldre utazott. Ezúttal hosszabb időt töltött távol, s nemcsak Párizsba, hanem Olaszországba is ellátogatott. Erről tanúskodnak derűs színű római és velencei városképei, valamint egyéb itáliai kikötőrésztjei. Közben kitört az első világháború. Kukovetz Nana olasz koncentrációs táborba került, ahonnan csak 1918 tavaszán szabadult meg, s tért haza Szegedre.

Ha Szeged képzőművészetének a Tanácsköztársaság ideje alatti helyzetét vizsgáljuk, arról győződhetünk meg, hogy Kukovetz Nana kezdettől fogva az élvonalbeli szervezők soraiban dolgozott.⁴¹ A gyorsan pergő történelmi események arra készítették, hogy a Szegedhez közel eső Sándorfalván, majd Szatymazon húzódjon meg édesanyjával. A szintén idemenekült szegedi direktórium megbízásából munkás színjátszók részére díszleteket festett. Az eset helyett azonban nagyobb szükség volt ekkor meggyőződéses szocialista hitére és kitűnő francia nyelvtudására, mellyel a veszélyben levő Tanácsköztársaság helyi feladatainak használni tudott. Egyesek szerint élete kockáztatásával éjszakánként kijárt a Fehértó melletti Kettős-határon túl táborozó francia-malági katonákhoz és felvilágosító szókkal, átcsempészett röplappal igyekezett megnyerni a megszállók egyszerű katonáit a szocializmus, a béke eszméinek. Mindezt nem hagyhatta büntetlenül a felülkerekedett ellenforradalom. A kommunista nézeteket terjesztő művésznőt 1919 augusztus 5-én horthysta katonák meggyilkolták.⁴²

Kukovetz Nana kettőtört életútját áttekintve, felmerül a kérdés: lehet-e ennyire rögzös pálya és önfeláldozó politikai munka során művészt alkotni? Az igenlő választ meggyőző bizonyossággal kaptuk meg az 1960-ban rendezett emlékkiállításon.⁴³ Kukovetz Nana munkásságát elemezve érdekes kettőség figyelhető meg korai alkotásainál. Ezeknek egy része tárgyias, dekoratív szemléletű, s képeinek témája virág- és gyümölcsceszendélet. Ezidőben készült tájbrázolásai viszont általában sötét, oldott tónusúak, kissé borongós hangulatúak. E képek a remény és kétségek közti állapot túlérzékenységet tükröznek, később e jelleg a nagybányai és a külföldi tanulságok következtében átalakul. Egyik írásában azt fejtegeti, hogy Greco, Cézanne és Hans Marées „a modern művészet forrásai.”⁴⁴ E véleménye jól mutatja korszerű színvonalon álló művészetszemléletét. A francia posztimpresszionisták hatása Kukovetz Nana munkásságán többé-kevésbé érződik. Különösen néhány arcképén és a szegedi múzeum tulajdonában levő „Lovagló férfi” c. művén. Párizsi alkotásai közül, a „Montmartrei részlet,” a „Lóversenyen,” a „Parkban,” a „Párizsi körút,” az „Intérieur” és a „Notre Dame” c. festményeit is a szegedi múzeum őrzi. A kommunizmus eszméit bátran hirdető és ezért életét feláldozó Kukovetz Nanát méltó hely illeti meg a proletárfestők sorai között.⁴⁵

Szeged gazdag múltú képzőművészetének kimagasló fejezete a Tanácsköztársaság korára esik. E négy és fél hónap alatt olyan intenzívvé vált a helyi ábrázolómű-

⁴⁰ Ifjú-e Kukovetz Nana? Délm. 1913. júl. 26.

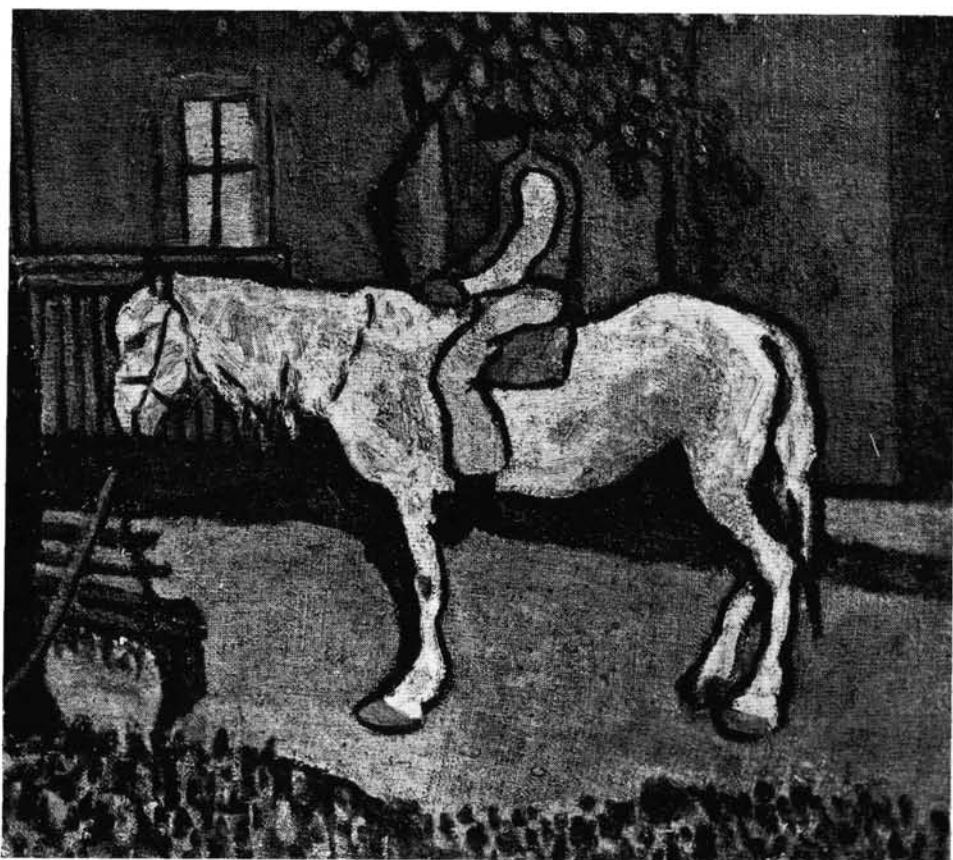
⁴¹ A Szellemi Munkások Szakszervezetének ülése. Délm. 1919. márc. 6.; A kultúra demokratizálódása Szegeden. SzN 1919. márc. 7.

⁴² Exhumálják Kukovetz Nana holttestét. Délm. 1919. dec. 12.; Kukovetz Nanáról és tragikus haláláról Varga János volt direktóriumi bizottsági tag, munkásveterán emlékezett meg először, a „Tiszturak Szatymazon” 1919. augusztus 5. c. cikkében. Délm. 1945. aug. 5.

⁴³ Kukovetz Nana emlékkiállítás. Délm. 1960. szept. 18.

⁴⁴ *Kukovetz Nana: A modern művészet forrásai.* SzN 1911. júl. 8.

⁴⁵ A munkásmozgalomban részt vett szegedi festőkről rendezett megemlékezést a Hazafias Népfrent. Délm. 1961. nov. 3.; Megkoszorúzták a mártírhaltalt halt Kukovetz Nana síremlékét. Délm. 1961. nov. 7.

Kukovetz Nana: Lovagló férfi. 1913. o. v. 78×89 cm. MFM

vészeti élet, mint annak előtte sohasem. Az itt élő festők, szobrászok, grafikusok új műveinek bemutatásával egyidejűleg a Móra Ferenc által vezetett szegedi múzeum szélesre tárt kapui módot nyújtottak a városi és környékbeli munkás-paraszt tömegnek arra is, hogy a század elejétől egyre inkább gyarapodó képtárban gyönyörködjenek. Olyan neves magyar mesterektől származó reprezentatív alkotásokat láthattak — többek között —, mint: Munkácsy Mihály: „Felszolgáló lány,” Mednyánszky László: „Virágzó fák,” Csók István: „Magdolna,” Vágó Pál nagy szegedi árvízképét, Koszta József: „Vízhordók,” Fényes Adolf: „Öregasszony,” Pásztor János: „Búcsúzkodás” c. alkotásait, melyek a szegedi galéria máig is féltve őrzött tőrszanyagát képezik.⁴⁶ A Tanácsköztársaság alatt küzdő és tevékenykedő helyi művésze-

⁴⁶ A „Szeged városi múzeum szépművészeti osztályának Lajstroma” szerint: 1900—1919 között az alábbi fontosabb művek kerültek a helyi közgyűjteménybe.

1900

Keleti Gusztáv: Alföldi táj (of. 1899.) Ltsz.: 57.; Csók István: Magdolna (of. 1898.) Ltsz.: 58.; Spányi Béla: Falurészlet (of.-) Ltsz.: 60.; Tornai Gyula: Hunyadi János végpercei (of. 1897) Ltsz.: 61.; Nyilasy Sándor: Cigányok (of. 1900.) Ltsz.: 62.; Pállik Béla: Legelő nyáj (of. 1899.) Ltsz.: 63.; Nádler Róbert: A baba alszik (of. 1898—99.) Ltsz.: 64;

ink kijelölték azt az utat, mely a Tisza-parti város ábrázolóművészetének fellendülése felé vezet. A proletárforradalom bukása után azonban Szeged kulturális életének fejlődésére, egy teljes negyed századig tartó árnyék borult.

-
- 1902
Vágó Pál: Szegedi árvíz (of. 1902.) Ltsz.: 67.; Mednyánszky László: Virágzó fák (of.-) Ltsz.: 100.; Iványi Grünwald Béla: Otthon (of. -) Ltsz.: 101.
- 1903
Tölgyessy Artúr: Kenessei rét (of.-) Ltsz.: 126.
- 1904
Kosztá József: Vízhordók (of. 1902.) Ltsz.: 135.; Nyilasy Sándor: Reizner János arcképe (of.-) Ltsz.: 137.; Zombory Lajos: Szántás (of.-) Ltsz.: 138.
- 1905
Vastagh György: Erzsike kézfogója (of.-) Ltsz.: 139.; Hódi Géza: Vízhordók (of.-) Ltsz.: 140.; Fényes Adolf: Öregasszony (of. 1902.) Ltsz.: 143.
- 1906
Pataky László: Árvízkép (of. 1906.) Ltsz.: 148.
- 1907
Telepy Károly: Tiroli alpok (of. 1906.) Ltsz.: 149.
- 1908
Éder Gyula: A molnár és fia (of. 1907.) Ltsz.: 150.; Katona Nándor: Novemberi nap (of.-) Ltsz.: 151.
- 1909
Réti István: Női arckép (of.-) Ltsz.: 154.; Munkácsy Mihály: Felszolgáló lány (of.-) Ltsz.: 155.
- 1910
Nyilasy Sándor: Mikszáth Kálmán arcképe (of.-) Ltsz.: 179.; Hollósy Simon: Tájkép (of.-) Ltsz.: 180.
- 1911
Magyar-Manheimer Gusztáv: Bolgár kertésztelep (of.-) Ltsz.: 187.; Nyilasy Sándor: Nap-sütés (of.-) Ltsz.: 188.
- 1912
Papp Gábor: Cúcok az Érchegységben (of.-) Ltsz.: 191.; Heller Ödön: Önarckép (of.-) Ltsz.: 192.; Mertz János: Dugonics András arcképe (of. 1792.) Ltsz.: 197.
- 1913
Nyilasy Sándor: Templomtér (of.-) Ltsz.: 200.; Máté Ilona: Akt (of.-) Ltsz.: 202.
- 1914
Károlyi Lajos: Virágzó őszibarackfák (of.-) Ltsz.: 204.; Papp Gábor: Komika (of. 1914.) Ltsz.: 205.
- 1915
Hodina István: Lechner Lajos arcképe (of. 1883.) Ltsz.: 207.
- 1916
Károlyi Lajos: Krizantémok (of.-) Ltsz.: 208.; Teván István: Népfölkelő (of.-) Ltsz.: 209.
- 1917
1917
Joachim Ferenc: Önarckép (of. 916.) Ltsz.: 210.
- 1918
id. Vastagh György: Női arckép (of. 1852.) Ltsz.: 212.
- 1919
Szentgyörgyi István: Fahonvéd (faszobor, 1915.) Ltsz.: 214.

ABLAK A NAGYVILÁGRA

A Tanácsköztársaság bukása után a helyi művészeti élet szocializálásában részt vett festőknek és szobrászoknak a megtorlások elkerülése végett emigrálniuk kellett. Ezek közé tartozott a kommunista nézeteket valló *Gergely Sándor* is, aki az akkori-ban Szegeden tartózkodó, szintén haladó szellemű barátjával, *Moholy-Nagy László-val* (1895–1946) 1919 novemberének első napjaiban a Gizella tér és a Zrínyi utca sarkán levő műtermében közösen tárlatot rendezett.¹ Céljük ezzel a mindössze öt napig nyitva levő kiállítással az volt, hogy alkotásaik rövid bemutatásával búcsút vegyenek Szegedtől. Emellett azt is remélték a szűkös anyagi viszonyok közt élő művészek, hogy tárlatukkal némi pénzhez jutva, meggyorsíthatják kényszerű külföldre távozásukat.

A szobrász Gergely Sándor és a festő Moholy-Nagy László mellett e műteremkiállításon ötvösmunkáival szerepelt Gergely felesége is, *Milkó Erzsébet*.² A tárlatnak korszerű és magas színvonalán kívül az adott érdekességet, hogy a kiállítók itt „Szegeden készült műveiket”, a legújabbakat mutatták be, ahogy a helyi újságba tett hírdetésükkel hangsúlyozták.³ A szegedi napilapokban megjelent kritikák méltatással írtak a kiállításról. Műtermi jellege folytán az első ilyen újszerű kísérletnek számított akkor itt. A világnézetileg progresszív, sőt erősen baloldalinak tartott fiatal művészek tárlatát még a városkormányzó, de Tournarde, a francia megszálló csapatok tábornoka sem átalotta megtekinteni.⁴ A „hivatalos elismerés”-nek is felfogható érdeklődésnél azonban sokkal többet jelentett Gergely és Moholy-Nagy számára az az őszinte, baráti s hozzáértő reflexió, melyet Juhász Gyulától kaptak, aki hosszú, lelkes cikkekben elemző módon foglalkozott a két művész általa is nagyra becsült modern törekvésű alkotásaival.⁵ A költő véleménye szerint „... a lelki rokonságot és törekvési közösséget Gergely és Moholy-Nagy is érzik és tartják a mai művészeti fejlődés legélénállókkal. Bizonyos, hogy a Gergely-féle plasztika egyívású azzal a legmaibb és holnap felé mutató plasztikai mozgalommal, amely a rodini impresszionizmus antik és reneszánsz epigonizmusán túl, keresi a tér és forma viszonyának új megoldását, és amely mozgalomnak talán Archipenko a legkülönb plasztikusa: és az is bizonyos, hogy Moholy-Nagy viszont annak a legújabb pikturális törekvéseknek részese, amely a formák és színek, a valóság lényegét jobban megragadó kompozíciójára törekszik, mint a festőművészet hangulatadó impresszionistái, és amely legújabb törekvés Kokoschká-ban és Chagall-ban jelentkeztek eddig

¹ Műteremkiállítás. Délm. 1919. okt. 30.; Az első műteremkiállítás Szegeden. Délm. 1919. nov. 1.

² Özv. Gergely Sándorné, Milkó Erzsébetnek férjével kapcsolatos adat-szolgáltatásáért, valamint a Móra Ferenc Múzeumnak adományozott grafikákért itt mondunk köszönetet.

³ Műteremkiállítás. SzN 1919. nov. 1.

⁴ Műteremlátogatás. Délm. 1919. nov. 4.

⁵ Szeged és Vidéke, 1919. okt. 31.; Délm. 1919. nov. 4.

legteljesebben.”⁶ E szóban forgó kiállításon Gergely Sándortól a már említett szobrain kívül, a művész termésköbe vésett markáns „Önarckép”-e emelkedett ki. Plakettjeinek és szobrainak ábrázolásmódjára az erőteljes, egyszerűsített komponálás a jellemző.

Moholy-Nagy László Szegeden alkotott portréi közül Móra Ferenc és Juhász Gyula arcmásai, valamint egy néger katona feje azok a művek, melyek számos akkor bemutatott rajza mellett leginkább figyelmet keltettek.⁷ „Alkotásai — írja a Szegedi Napló —, mintegy ellentétéként Gergely művészetének, analitikusnak nevezhető, aprólékosan boncolja a vonásokat s nagyszerű karakterisztikumot ad.”⁸ Ehhez hasonló véleményt a Munka c. helyi napilap is összegezi: „Érdekes, hogy amíg Gergely a formák és vonalak takarékoságával dolgozik, addig Nagy mindent analizál: az emberek, állatok, tárgyak valóságos anatómiáját nyújtja, s ha két úton haladnak is, mégis harmónikus jutnak egy célhoz: a színtiszta, igazi, produktív művészet-hez.”⁹

A horthysta ellenforradalom Gergely Sándort és Moholy-Nagy Lászlót Berlinbe sodorta. Gergely élete és plasztikai törekvése tragikus módon összeomlott. Több mint egy évtizedig küzdött hasztalanul és leginkább kisméretű szobrokat mintázott. Baráti köre: a vele együtt berlini emigrációban élő Berény Róbert, Kernstok Károly, Tihanyi Lajos és Diener-Dénes Rudolf társaságából adódott. Ezek a festők azonban a húszas évek végére szétszéledtek, ő egyre inkább egyedül maradt. A német fővárosban nem tudott érvényesülni és ez kedvét szegte. Kezdetben Fritz Gurlitt műkereskedőnek volt a művészeti tanácsadója, ami némi pénzt jelentett, de rövidesen ez is megszűnt. Kis hazai örökségét felélve mind nehezebb lett sorsa. Gergely Sándor hitét veszítve egyre kevesebbet dolgozott s fotomontázzsal is próbálkozott. Néhány nagyobb méretű gipszbe öntött terve később, a náci uralom alatt megsemmisült. 1931-ben német haladó szellemű írókkal baloldali folyóiratot indított, de a fasizmus előszeleként a lapot betiltották. Ő maga a sikertelenségek következtében egy évre rá, 1932-ben önkézüleg vetett véget életének.¹⁰

Moholy-Nagy László szárnybontása Szegeden

A magyar aktivistákhoz kötődő Gergely Sándor sorsa külföldön tragikusan végződött. A nálánál fiatalabb, tudatosabb, intellektuális, elemző szellemiségű *Moholy-Nagy László* pályája ellenben az emigráció kezdetétől bontakozott ki és sokoldalú, a konstruktívizmus jegyében fogant életműve (festő, fotografus, művészeti szakíró) később világszínvonalúvá teljesedett. Moholy-Nagy művészettörténeti jelentőségét nálunk, a felszabadulás után először Pogány Ö. Gábor „A magyar festészet forradalmárai” c. könyvében méltatta, amely szerint „...Moholy-Nagy a kultúr-igények korszerűsítésének hírdetője volt, korunk hamisítatlan gyermeke, aki az egész képzőművészeti forradalmat kizárólag a gyakorlati felhasználhatóság szempontjából nézte.”¹¹ Ezt követően csak az elmúlt évektől kezdtek szétszórt cikkekben — Kam-

⁶ *Juhász Gyula*: Egy szegedi műteremtárlatról. Délm. 1919. nov. 4.

⁷ Gergely Sándor és Nagy László kiállítása. Munka, 1919. nov. 1.

⁸ Művészkiállítás. SzN 1919. nov. 1.

⁹ Gergely Sándor és Nagy László kiállítása. Munka, 1919. nov. 1.

¹⁰ özv. Gergely Sándorné szíves közlése nyomán.

¹¹ *Pogány Ö. Gábor*: A magyar festészet forradalmárai. Bp. 1947. 70.

pis Antal 1963-ban megjelent dokumentatív jellegű írása után — felmérni.¹² Személye és munkássága körül egyre inkább gyűrűzik a hazai érdeklődés. Könyvei kerülnek (egyelőre csak sokszorosítva) lefordításra, rá való emlékezések és életművét körüljáró cikkek jelennek meg mind sűrűbben. Sőt a székesfehérvári múzeum 1969-ben egy Moholy-Nagy kiállítást is rendezett, melyen — többek között — a művész ritkaság számba menő fiatalkori rajzainak és akvarelljainak egy részét mutatta be. Ezek az „írásos, műtárgyi és dokumentációs feltérképezések” plasztikusan tükrözik az eddig nálunk méltatlanul feledésbe merült nagyhírű mester munkásságát, s azt a fontos szerepet, melyet Moholy-Nagy László századunk művészetének modernné válásában magas szinten betöltött. Ezzel kapcsolatban figyelemre méltó Perneczky Géza megállapítása „...Moholy-Nagy a hiányzó láncszem Kassák kép-architektúrája és a konstruktivizmus magyar unokáinak, Vasarelynek és Schäffer Miklósnak munkássága között.”¹³ A szinte országsszerte megindult Moholy-Nagy kutatás jobbjára a róla külföldi irodalom summázásánál tart. Tanulságos lenne azonban hazai pályakezdésének kevésbé, vagy egyáltalán nem ismert momentumait (beleértve az itthon létrehozott alkotásait is) felkutatni és vizsgálódás alá venni. Szegedi vonatkozásban első sorban Péter László, Tóth Miklós és Ilia Mihály írtak Moholy-Nagyról a helyi és a fővárosi napilapba, illetve a Tiszatáj c. folyóiratba. Az általuk feltárt, fontos, Szegedhez fűződő adatok újabbakkal bővülnek, s öröndetesen sűrűsödnek azok a szá- lak, melyek a nagy művészt városunkhoz kötik.¹⁴

Moholy-Nagy (eredeti családi nevén: *Weisz*) *László* 1895-ben Bácsborsódon (egy Bácsalmás melletti kis faluban) született. Atyja valószínűleg földbérli volt, tönkrement, kivándorolt Amerikába s nyomaveszett. Így Moholy-Nagy Lászlót és öccsét, Ákóst a magára maradt édesanyjuk nevelte fel. Szegeden a Pusztaszeri utca 4. sz. alatt laktak. Amint Péter László írja: „...Moholról jöttek ide, ott élt a fiúknak ügyvéd nagybácsija, dr. Nagy: ő támogatta a férfi nélkül maradt családot, az ő nevét vették föl később a fiúk.”¹⁵ Moholy-Nagy László a Szegedi Állami Főgimnáziumban végezte el középiskoláit. Érettségi után — 1913 őszén — felköltözött Budapestre, hogy a fővárosban jogot hallgasson. „Másodéves jogász — jegyzi fel róla Bodri Ferenc —, amikor a világháború kiszóllítja az egyetem padjaiból, s az orosz frontra kerül. Ekkor már újra szorgalmasan rajzol, súlyos sebesüléséből lábadozóban (1917) már festeget is. Előbb Odesszában, majd Szegeden gyógyítják. Portréit, impresszionista stílusú tájképeit, egyéni stílusú kígyózó vonalak jellemzik (Ennek a korszaknak lehet példája a „Magyar rajz és akvarell — XIX. és XX. század” c. kiállításon bemutatott és a katalógusban reprodukált „Öregasszony” toll-tus ecsetrajz.)”¹⁶

¹² *Kampis Antal*: Moholy-Nagy Lászlóról. Művtört. Dokum. Központ közleményei. III. „Bauhaus”-szám. Bp. 1963. 40—45.; *Dénes Zsófia*: Gyalog a baloldalon. Bp. 1965. 324.; (e. fehér): Négy név. Élet és Irodalom. 1966. 16.; *Dénes Zsófia*: Névjegy. Élet és Irodalom, 1969. okt. 18.; *Komlós Aladár*: Moholy-Nagy László, számadó juhász fia. Élet és Irodalom, 1969. okt. 25.

¹³ *Perneczky Géza*: Moholy-Nagy kerestetik. Megjegyzések a fehérvári Moholy-Nagy kiállítás után. Kritika, 1969. VII. évf. 12. sz. 28.

¹⁴ *Szelesi Zoltán*: Emlékezzünk Juhász Gyulával az elfelejtett Gergely Sándorról. Művészet, 1962. aug. 8. sz. 14—15.; *Péter László*: Juhász Gyula a forradalmakban. Bp. 1965. 253., 328.; *Tóth Miklós*: Moholy-Nagy László Szegeden. Délm. 1967. jan. 1.; *Péter László*: Moholy-Nagy indulása. Magyar Hírl. 1969. nov. 20.; *Ilia Mihály (i.)*: 75 éve született Moholy-Nagy László. Tiszatáj, 1970. 7. sz. júl. 661—662.; *Szelesi Zoltán*: Moholy-Nagy emlékezete. Délm. 1970. júl. 19.; *Péter László*: Moholy-Nagy cikkhez. Délm. 1970. júl. 21.; *Szelesi Zoltán*: Moholy-Nagy szerényebb volt. Délm. 1970. júl. 22.; *Péter László*: Moholy-Nagy László pályakezdéséhez. Tiszatáj, 1971. 11. sz. nov. 1039—1047.

¹⁵ *Péter László*: Moholy-Nagy László pályakezdéséhez. Tiszatáj, 1971. 11. sz. nov. 1040.

¹⁶ *Bodri Ferenc*: Moholy-Nagy László. Látóhatár, 1967. júl.—aug. 7—8. sz.; Nagyvilág, 1971. jan.

Moholy-Nagy László Szegeden alkotott expresszív-realista képei szintén ebből a periódusból valók. A művészet felé fordulásának döntő lépéseit Budapesten tette meg. „Egy akt-szabadiskolába jártam föl esténként — emlékezett vissza Moholy-Nagy —, napközben meg lázasan rajzoltam: tájat, figurát, arcképet. A ‚MA‘ rendszeres kiállításai és mindenképpen elhatározó szellemi mozgalma lett munkám mértéke. Uitzsal, Nemes-Lampérth-tal folytatott viták, beszélgetések tisztáztak tévedéseket, egészsítették ki félgondolatokat.”¹⁷ Ebből az első nagy impulzusból született modernista kompozícióit 1918-ban a Nemzeti Szalonban mutatta be. Ettől kezdve fiatal kora óta megnyilatkozó irodalmi kísérleteivel felhagy (bár 1917–18-ban a Jelenkor közli verseit, novelláit, kritikáit) és teljes erejével a képzőművészet felé fordult. Ekkor jött le Szegedre és itt barátság szövődött közte és a haladó felfogású értelmiségiek között. Barátságuk során Móra Ferencről, Juhász Gyuláról arcképeket is készített, melyet — mint említettük — az 1919 novemberében Gergellyel közösen rendezett itteni búcsúkiállításán szerepeltek. Ez időben alkotott egy érdekes, újszerű portrét, a Móra mellett könyvtárosként dolgozó Fischof Ágotáról is, ez a család birtokában van.

A Fischof Ágotáról festett, hosszúkás arcmás nemcsak méreténél fogva üt el a korabeli szokványos portréktól, de még inkább színeivel és egész megjelenítési módjával. Az arckép háttere tüzes, szinte lángoló vörös. Ebből emelkedik ki síkszerűen, kemény szilüettel a feketehajú, rézvörös arcú, világító szemű fiatal lányalak sötétkék ruhában, kezében sárga birsalmával, ülő helyzetben, csípőig ábrázolva. A nagy, darabos formák monumentálisan érzékeltetik az erőscsontú lány vad, robosztus fiatalágát. A képből Gauguin hatása is árad, de ugyanakkor egy ősi, primitív, bálványyszerű jelleg is, melynek újszerű, expresszív vonása már túlmutat a posztimpreszionizmus eredményein. E festmény és még egy teheneket ábrázoló modern felfogású rajza (Hézerné, Fischof Ágota tulajdona), hű fogadalmat ad Moholy-Nagy hazai

Moholy-Nagy László: Fischof Ágota arcképe.
1919. o. v. 90×60 cm. Mgt.

Moholy-Nagy László: Kézimunkázó nő.
1919. f. kréta, 24×24 cm. MFM

¹⁷ *Kampis A.*: i. m. 43.

pályakezdő éveinek realista korszakáról.¹⁸ Moholy-Nagy grafikái között kell megemlítenünk Aczél Mária (Dr. Polgár Istvánné) arcképét is. E portré igen élethű volt; rajztechnikája spirális körökből állt. Sajnos, mint sok más korai Moholy-Nagy kép, a háború alatt ez is megsemmisült. Éppen ezért tartjuk fontosnak azt az 1970-ben előkerült Moholy-Nagy rajzot, mely egy fiatal kézimunkázó nőt ábrázol. A fekete krétával, szálkás és kígyózó vonalakkal készült konstruktív formálású rajzot, Moholy-Nagy szegedi tartózkodása alatt készítette. Ezt egy — a művésszel kapcsolatban levő — szegedi család (Dr. Szekerke Lajosné) őrizte meg s adta el a Móra Ferenc Múzeumnak. Szintén Szegeden készült — hidat ábrázoló — nemrég (1970) előbukkant (F. Nagy Leopoldina tulajdonában levő) Moholy-Nagy rajzról Ilia Mihály adott számot a Tiszatáj hasábjain. Legújabban — 1971 nyarán — pedig néhány első világháborús tábori postai levelezőlapra vetett rajza került elő Moholy-Nagy Lászlónak, melyet egykori szegedi gimnáziumi osztálytársának, a vele jó barátságban levő Bach Imrének — a későbbi belgyógyászprofesszornak — annak idején üdvözlésképp küldött. A Bach által megdícsért rajzok a pályakezdő Moholy-Nagynak jólestek, sőt inspirálták őt, mert — vallomása szerint is — az addig időtöltésül szolgáló rajzolgatás rendszeresebbé vált. Az említett alkalmi rajzokon kívül a művésznek még két — 1918–19-ben készült — festményét őrzi a Bach-család.¹⁹

1919 végén Gergely Sándorral együtt Moholy-Nagy László is emigrálni kényszerült. Első állomása Kassák Lajos „MA”-ista csoportja volt, ahonnan a Kassák-kör konstruktívista eszméitől telve, 1920-ban Berlinbe került. Itt még ez évben kiállítás rendezett Fritz Gurlittnál és tárlatának katalógusából Juhász Gyulának tiszteletpéldányt küldött Szegedre. A költő rövid — szignálatlan — cikkben nyugtázta hírnév felé elinduló művészbárátja elismerését: „E sorok írója fedezte fel őt annak idején Szegeden, előre jósolva kiválóan erős tehetsége kifejlődését és sikerét, amely íme Berlinben meg is érkezett. Itt Szegeden sokan mosolyogtak Moholy-Nagy László

¹⁸ *Moholy-Nagy László*: Fischof Ágota arcképe (o. v. 90×60 cm. J. j. f.: „Ági”). A festmény dr. Palócz Pál (Hézerne Fischof Ágota veje) budapesti lakos tulajdonában van. Az akkor Szegeden élő Moholy-Nagy Lászlóra és az általa festett arckép elkészülésének körülményeiről Hézerne Fischof Ágota így emlékezett vissza:

„Moholy-Nagy László Szegeden körülbelül az 1918/19-es években élt, mintegy 23 éves korában Bútorozott szobát bérelt, ha jól emlékszem rokonánál. Középmagas, szemüveges, minden iránt érdeklődő, kevés beszédű, feltűnően intelligens, erősen haladó gondolkodású fiatalember volt. Akik érdekelték, azokkal nagyon meg tudta magát kedveltetni. Velem a szegedi Somogyi Könyvtárban került baráti kapcsolatba. Szívélyes érintkezést tartott fenn többek között Juhász Gyulával és Gergely Sándor jónévi szobrászművésszel is. Festett, rajzolt, írói ambíciói is voltak. Már akkor, fiatalon, mindenben feltűnt és kitűnt... Juhász Gyulával együtt Moholy-Nagy szorgalmas látogatója volt nemcsak a könyvtárnak, de házunknak is. Ilyenkor a két eléggé szőfukar jóbarát igen élénken társalgott. Házunkban Moholy-Nagy kívánságára modellt ültem. Előzetesen levett a fáról egy nagy birsalmát és azt a kezembe helyezte. Így készített portrét rólam. Ezt nem írta alá, hanem a jobb felső sarokban „Ági” megjelölést alkalmazott. Munkája közben, amikor érdeklődően felvettem, hogy elég sokáig készül a portré, azt válaszolta, hogy tanulmányoznia is kell. Arra a barátságos észrevételre pedig, hogy a kép alig hasonlít rám, az volt a válasza, hogy nem fényképet, hanem festményt készít rólam, úgy, amilyennek lát. Főnököm, Móra Ferenc is nagyon megkedvelte a tehetséges művészt és amikor portrémat a kiállításra meglátta, spontán azt mondta rá: „Tahiti Madonna”, az arc sötét színei miatt, Gauguin műveire célozva. Szép számmal voltak értékelői, de akadtak bírálói is akkor újszerű művészetének. Szegedről eltávozva, csak évek múlva írt Berlinből, később pedig Weimarból. Németországban, Angliában, majd az Egyesült Államokban, kimagasló sikereket ért el a fotózás terén is. Sajnos leveleit, lapjait, rajzait, fényképeit az évtizedek viharai elsodorták, de keresésekkel talán még előkerülnek dolgai... Moholy-Nagy értékes, komoly ember és nagy művész volt, érdemes és méltó arra, hogy emléke itthon se menjen feledésbe.” (Hézer Béláné, Fischof Ágota által 1966. május 24-én írt visszaemlékezés Szelesi Zoltán részére.) — Itt szeretnék köszönetet mondani Hézer Bélánénak a Moholy-Nagy Lászlóval kapcsolatos szíves adatszolgáltatásáért.

¹⁹ *H. J.*: Moholy-Nagy László dokumentumok Szegeden. Délm. 1971. aug. 17.

dolgain, a merészségén és eredetiségén. Berlinben, mint halljuk... értékelik képeit.”²⁰ Moholy-Nagy már nemcsak a kassági „kép-architektúra” szellemében absztrakt műveit mutatta be első külföldi tárlatán, de különféle anyagú konstruktív plasztikákat is kiállított. Berlinben három évet (1920–23) töltött, ahol az orosz Liszickijjel létrehozta a konstruktivista „Gestaltung”-csoportot. Majd — a szintén emigrációban élő esztétával —, Kemény Alfréddal a dinamikus térplasztikai alkotások művészeti követelményeit határozták meg, melyet Moholy-Nagy ilyenfajta konstrukcióban vagy sikidomokat ábrázoló képein igyekezett gyakorlatilag megvalósítani.

„Meg kell jegyezni — fejté ki Körner Éva —, hogy a „képzőművészet” gyűjtőnevet az avantgarde munkásságával kapcsolatban csak jobb híján lehet használni, hiszen az ide sorolható művészek egyes csoportjainak, pl. a Bauhaushoz tartozóknak, kifejezetten programja középpontjában állt a hagyományos műfajok eltörlése, de szükségszerűen áthágták a műfajhatárokat mindazok is, akik a művészetet alávetették a tömegek megnyerése, eszmék propagálása céljának, így a proletkultósok, a „Munka” kör stb.”²¹

Moholy-Nagy László fentebb említett komplexműveit bemutató újabb kiállításával terelte magára Walter Gropius figyelmét 1922-ben (amikor Kassákkal együtt írt „Új művészek könyve” c. kiadványuk magyarul megjelent). Ennek eredményeként előbb Weimarban, majd Dessauban, a Bauhaus tanára (1923–28), Gropius közvetlen munkatársa lett. Vele együtt szerkesztette — többek között — a Bauhaus-könyveket. Moholy-Nagy művészpédagógiai téren csakúgy, mint az elméleti és művészi alkotótevékenység vonatkozásában kiváló eredményeket ért el. Az építészet, festészet, fotó és film témakörébe vágó szakirodalmi könyvei nemzetközileg is közismertek.²² Pályafutása során a harmincas évek elejétől Berlinben él és ezt követően sokszor megfordul külföldön, ahol kiállításokon szerepel. A hitleri náciizmus a Bauhaus tevékenységét betiltotta, s az általa kommunista szimpatizánsoknak tartott tanárokat menekülésre készítette. Ennek kapcsán ment Moholy-Nagy előbb Angliába (1935–37), utána pedig az Egyesült Államokba. Chicagóban telepedett le és ott megalapította az Új Bauhaust (New Bauhaus). A tengeren túl is változatlanul sokat dolgozott, noha a negyvenes évektől már súlyos beteg volt. Mint a konstruktivizmus egyik nemzetközi vezéralakja hunyt el 1946-ban, Chicagóban.

*

Moholy-Nagy világhírűvé lett életműve jórészt határainkon kívül jött létre, ám az ehhez szükséges társadalmi és művészeti felismerés itthon, a háború alatt, s az ezt követő években gyülemlett fel benne. A művész felesége, Sybill Moholy-Nagy szerint — aki férjének életpályájáról 1950-ben New Yorkban könyvet adott ki —, Moholy-Nagy László „...a négyéves lövészárk-élmények után saját bőrén érezte a felelőtlenséget, kizsákmányolást, kényszert és brutalitást, amelyet a magyar nép évszázadokon keresztül szenvedett. Csatlakozott a forradalomhoz, ez az időszak az, amelyben először találja meg igazán sajátmagát.”²³

²⁰ Moholy-Nagy Lászlóról. Szeged, 1920. nov. 6.

²¹ Körner Éva: Adalékok a magyar képzőművészeti avantgarde történetéhez a két világháború között. Művészettörténeti Értesítő, 1973. 2. sz. 131.

²² Moholy-Nagy László: Malerei, Photographie, Film. München, 1925.; Von Material zu Architektur. München, 1928.; The new Vision and Abstract of an Artist. New-York, 1928.

²³ Moholy-Nagy, Sybill: Moholy-Nagy. The Story of his Life. (M.-N. életének története) New-York, 1950.; Lásd még: Vámos Kálmán János: Emlékezés Moholy-Nagy Lászlóra (1895–1946). Művészet, 1967. jún. 6. sz. 14.

Moholy-Nagy halálának 25. évfordulója alkalmával — 1971 novemberében — a hazai lapokban többen méltatták érdemeit. Ezzel kapcsolatban Pogány Frigyes hangsúlyozta, hogy „...a Tanácsköztársaság bukása utáni reakciós és terrorisztikus légkörben éppen azok a zseniális alkotó művészek voltak kénytelenek az országot elhagyni, akik oszlopai lettek a nyugateurópai haladó, baloldali, progresszív mozgalmaknak. Moholy-Nagy, Breuer Marcel nélkül el sem képzelhető a modern környezetformálás elveinek és számos helyen tapasztalható gyakorlatának mai magas szintű kibontakozása.”²⁴

A művész emlékéhez méltón tisztelegtünk azzal, hogy 1973 nyarán Moholy-Nagy László egyik fontos műve: „Az anyagtól az építészetig” c. könyve magyar fordításban is megjelent.²⁵

²⁴ Pogány Frigyes: Iparművészetünk a két világháború között. Művészettörténeti Értesítő, 1973. 2. sz. 130.

²⁵ Moholy-Nagy László: Az anyagtól az építészetig. Ford. Mándy Stefánia. Utószó: Otto Stelzer, Hana M. Wingler, Vámosy Ferenc. Bp. 1973. Corvina. 256. 1., illusztr.; Lásd még: Láncz Sándor: Moholy-Nagy László (1895—1946). Élet és Tudomány, 1971. nov. 19.; Németh Lajos: Moholy-Nagy László. Élet és Irodalom, 1971. nov. 20.; Rózsa Gyula: A Bauhaus-ember (Moholy-Nagy László) halálának 25. évfordulójára. Népszabadság, 1971. nov. 24.